مەسعوود محەمەد

لە پەرۆشەکانی ژیان

ستۆکهۆلم- ١٩٩٧

له پەرۆشەکانی ژیان
مەسعوود محەمەد
ستۆکهۆلم– ١٩٩٧

له په‌رۆشه‌كانی ژیان

پەرۆش دەستی پێکرد لەو ڕۆژەوە کە بە جۆرێکی فام تێیدا ورە، هێزی ژیوەری بەبەر ماددەی مردوودا گەڕا ئیتر لە زیندەوەردا پەرۆشی بەردەوام بوون بە بژێو و بە بەرتەک دانەوەی مەرگ و بە زاوزێ ڕسکا، چەندێکیش ماددەی زیندوو بە پلیکانەی سەرەژووردا هەڵکشا بازنەی پەرۆش بە هەموو لایەکدا بەرینتر بۆوە و قووڵتر ڕۆچوو بە هۆی پتربوونی ئەو لایەنانەی کە دەبوو هێزی ژیوەرییان بداتێ و بە فرەبوونی ئەو پەنامانەی کە هەڕەشەی فۆتانیان لێ دەکرد و بە ناچاری لە فرەچەشن کردنی فێڵی خۆ پاراستن و ڕاوکردن، ئەوسا ماددەی زیندەڵ، کەوتە باری گۆڕانکاری و هەمەڕەنگ بوون چ لە بنەڕەتەکانی و چ لەو لکانەی لێی دەبوونەوە بەوەدا هەستە سەرەتاییەکانی فراژی بوون بەرەو پلەی «غریزة» کە بێمەبەست و بە دڵخوازیش ڕەت کردنەوە و سەلماندنی بەکاردەهێنا، غەریزە خۆیشی دابەش بوو بەسەر جۆرەها زیندەوەری بەرەوپێشچووی بۆ کرانەوەی هەست بە دەوروبەرکردن و فرەتر بوونی فێڵەکانی بۆ ڕەواندنەوەی تەنگوچەڵەمەکانی بە دەم ملیۆنەها ساڵەوە کە قڕانی هەزاران جۆری دیت کە حاڵوبار بۆیان نەهاتێ یان هۆی خۆپارێزیان کورتی هێنا یان لەبەر نەگونجان بە دەوروبەرەوە یان کەموکوڕی بژێوگیری. وەختێک هات مرۆ پەیدا بوو بەو تایبەتمەندانەی کە لە هەموو بوونەوەری جوداکردەوە، بە مردوو و زیندوویەوە. ئنجا پەیدابوونی ئەم مرۆیە چ بدرێتەوە بە بازێکی بەرینی فراژووتنی لەسەرەخۆ کە هەڵاواردەی کرد لە هەموو زیندەوەری پێش خۆی و ئەو نەسلەی بەوەلەدیشی هێنا، یاخود بدرێتەوە بە توانستێکی تێی فروسما‹١› کە لە پشتاوپشتی بەسەرچوویدا هەرگیز نەڕسکابوو، لە هەردوو حاڵدا ئاکامەکە هەر ئەوەیە کە مرۆ هەست و هۆشە نوێیەکەی کرایەوە لە جۆری کردار و تێڕامان و مەیل و مجێز کە بە دەم زەمانەوە بەرەو فرەبابەتییەوە بوونەوە و خوار و ژوور چوون بەسەر هەڵسوکەوتی تەجرەبە و هەڵەدا، بەوەشدا پێ بە پێ هەرچی مەزمونی کۆمەڵایەتی و مێژوو هەیە دەرکەوت. ڕەنگە یەکەم شتی لە ترووسکەی هۆش گەشابێتەوە «ئاخاوتن» بووبێت چونکە ئەو دەنگە نامەفهوومانەی لە گەرووی زیندەوەرەوە دەردێن کەرستەی دەربڕینی هەستی غەریزی بوون کە ڕاگەیەن نین (وەک ئاخاوتن) بەشێکی بەرچاویش لەو دەنگانە بۆ مرۆ ماوەتەوە وەک کە لە دەمی تووڕەیی و ڕەزامەندی و گومان و یەقین و ترس و هێمنیدا دەنگی وەها دەردەپەڕێنێ ئەو هەستانە بەدەر دەداتەوە و نزیکە لە میاوەی پشیلە

و نەرمە حیلەی وڵاغەبەرزەوە بە پێی حاڵوباری جودادا. ئنجا کە هەستی غەریزە گۆڕا بە فامی ئاگاداری ئەو دەنگانە کورتیان هێنا لە ڕاگەیاندنی وێنە و واتای هۆشکرد ئیتر «وێژە» بە زەرووری بووە تەرجومانی هۆش. هەر لەم گۆشەیەوە بوو بە بیرمدا هات ئاخاوتن یەکەم داهێنانەکانی هۆشە چونکە مانیعێک نییە لەوەدا مرۆ بۆ ماوەیەکی کورت یان درێژ بەردەوام بووبێ لەسەر شێوازی کۆنی لایەنەکانی دیکەی ژیانی تا وای لێ هات، دوواتر، جلک لەبەر بکات و بە قیتی بڕوات. کە هات نوتق نەیتوانی بە وشەی تاک و تێکهەڵکێش لەگەڵ عەقڵدا جووت بڕوات بەرەو لێکدانەوەی بێ قەید و سنوورەوە زەکای هەڵکەوتووەکانی مرۆ – وێڕای تەجرەبە – بە هانای هات لە داهێنانی هێما و نیشانە و ئاماژە بۆ پڕکردنەوەی ماوەی نێوانیان، ئەویش بە پێی ئیمکان. مەیلەو سەیرە کە سەرەتای نووسین بەر لە پەنجا و ئەوەندە سەدەیە لەگەڵ ئاخرین مۆدێلی تێگەیاندنی سەردەم بگەنەوە یەک لە بەکارهێنانی وێنە و ڕەمز لە بری دەنگەکانی هیجا بەوەشدا ئاسانیی سەرەتا و زەحمەتی ئەنجامی وەسیلەی تێگەیاندن لە زۆر باردا پێکەڵپێک بوون.

پەرۆشەکانی ڕۆژگاری شکەفت کە بریتی بوون لە خۆپارێزی و بژێو و جۆرێک داکردن و خەفتیانی ئاگر، لە قۆناغی شوانیدا و دوواتریش لە کشتوکێڵ لە قووڵایی و مەودای زیاد کرد وەک بڵێین پەرۆشی پارێزگاری گەیشتە پاراستنی کەلوپەل و دەوروبەر کە دەبوو ئەویش فەڕاحتر بێت بە پێی فرەبوونی کەرستەی گوزەران، هۆشیش بەرەو قووڵیەکەوە بۆوە کە تەجرەبە و لێکدانەوە و میرات<٢> ڕەخساندییان، شەبەنگە وەهم کردەکانی دیاردەی سروشتیش تەنکە ترنجۆکێکیان لە ئەفسانە تەنی، هێندێکیان بۆیان لووا زۆر بژین: چەندێکی بروسکە بلاّ چاندبێتی یان فرتەنە هەڵیکردبێت یان بوومەلەرزە دنیای هەژاندبێت یان ئەستێرە و ڕۆژ و مانگ ئاوابووبێتن و گەشکەدارانە هەڵاتبێتنەوە دەروونی پشتاوپشتی مرۆی کۆنینەیان ورووژاندووە بە شەبەنگی هێزی پەنام کە زەبر دەوەشێنن و دەرمێنن یان بزەیان دێتێ و ئاوەدان دەکەنەوە.

قسە لە کرانەوەی فام و کرانەوەی گومڕایی و کرانەوەی ئومێد و کرانەوەی ترس و پتر بوونی تێک ئاڵقان بە دم زەمانەوە تا ئەو ڕۆژەی دوایین مۆدێلی ترسی نەوەوی، ئەویش چیرۆکێکە ئەگەر دەریا مەرەکەب بێت بە نووسینی وشەکانیەوە وشکایی دێت، جا ئەگەر دەفتەری هەموو ترس و شادی و تاڵی و تەمایەکی کە لەگەڵ ڕۆژگاریان بەسەرچوون، بسڕینەوە و خەریکی ئەو بابەتانە بین کە لە شارێکی ئەم سەردەمانەماندا پەیدان هۆش پێیانەوە دەحەپەسێت و لە ئەژماریان فل دەبێت، فل بوونەکەشی زیاد دەکات کە بمانەوێ سەرەدەری لە بنەمای هێندێکیان بکەین چونکە دۆزینەوەی بنەما وەک هەست کردن بە شتی زەقەوە نییە، نێوانیشیان هێندەی نێوان «جوهر و عرض – گەوهەر و بەڵغ» لێکتر دوورە. هەرچی دانیشتووی سەر زەوی هەیە کۆببنەوە بۆ دۆزینەوەی ئەو ناوەڕۆکە نەفسییەی عەرەب و ئەورووپایی بەرەو پێشخستنی ئەمرازی ناساندن (أداة التعريف) لە ناو ڕوواند کوردیشی بەرەو دواخستنیەوە برد ناگەن بە هیچ ئاکامێک مەگەر خەیاڵکێشەکێ (تداعي الاخيلة) یەکی پڕ لە گریمانە (فرضية) کە بە چەپ و ڕاست و هەموو لایەکدا پەرت دەبێت و سەر بە هیچ ڕاستییەکەوە نانێت، هەتا دووارۆژێکی دوور بە دەم پێشکەوتنێکی زانستیی درێژخایێن کە ئەوساش لەوانەیە هەتا هەتایێ تێگەیشتنی خۆ بە دەست هیچ عەقڵ و زانستێکەوە نەدات.

پەرۆشەکانی ڕۆژگار وەک ناوەڕۆکی ڕۆژگارە لە چڕی و پڕی و گڕێ و گاڵ، کە تێشیەوە را دەمێنن حیسابی خۆشی و هەلی بەختیاری گوم دەبێت کە ئەویش «پەرۆش!» ێکە زێدە دەگمەن و، بە نۆرەی خۆی، دابەش دەبێت و بەسەر جۆری وەهادا بە دواکەوتنی ئاسان نییە، هێندێکیشیان دەچنە ژێر گوتەی «مصائب قوم عند قوم فوائد» – واش دەبێ سوودی هەندێکیان بۆ هەندێکیان مسیبەتە – ڕەنگە سوودیش بێت.

پەرۆشەکانی سەردەم دابەش دەبن بەسەر وڵاتاندا بە پێی پشکی هەر وڵاتە لە دواکەوتوویی و کاڵی و کرچی بیرورا و پووچەڵی تەجرەبەکانی تا ئەوەی نەمدیت نیسبەتی نێوان دوو لایەنی موعادەلەیەکی کۆمەڵایەتی جووت و ڕێک هاتبێت وەک نیسبەتی نێوان خەفەت و دواکەتوویی، ئنجا هەر وەک پارە لە دەست گێلە پیاودا دەبێتە زێدە وزە بۆ خۆڕماندن هەروەهاش بەشی هەرەزۆری سەرچاوەی بەختیاری لە گەلە پاشکەوتووەکاندا دەبێتە هەڵدێری مل شکان و ورد وونی پەلاسووان: تا ئەمڕۆ تێنەگەییشتین، هەڵرژانی نەوت بەسەر جیهانی فەقیراندا چەندی خۆشی بوو چەندیشی پەژارە، چونکە باشترین سوودمەندبوون بە نەوت ئەوە بوو کە دەوڵەمەندانی غەیری جیهانی ئێمە چەک و ئەسبابی کەیف و تێرییان پێ دەفرۆشت. ئەوەی لە قەوارەی خەفەتی سەر سینەی جیهانی سێیەم و چوارەم و بەولاترەوە زیاد دەکات لەوەوەیە کە دەبینین خەفەت و پەرۆشی لەوە گەورەتر لە جیهانی پێشکەوتوودا پوایەوە و ڕەویەوە، هەموو چاوەکی کرایەوە و بێلایەنیش بە ڕوونی دەرک دەکات کە بەشێکی زۆر بەرچاوی هۆی ماڵکاوولی جیهانی ئێمە لەوانە نییە هیچ گرفتێک پەیدا بکات لە نێوان بنیادەمی نەختێک دروستبین و هەناو پاکدا چونکە خەفەتی هەرە زلی کە خەفەتی بچووک و گەورە و ناوەنجی هەڵدێنێت ئەو کرمە جوولەی دەروونییە بۆ تامەزرۆیی ستەم و دەست وەشاندن کە وەک دروشم دەشەکێتەوە بەسەر ئامانجی موقەددەس و ڕازایەوەدا و دەبێتە پەلکەزێڕینەی قەشەنگ ئیتر بە دەم هەلهەلە و قەشمەرجاڕی و زوڕنا ئەنگێوییەوە گیان دەئەنجنێت و ڕووەک و شیردەر لە ناودەبات. وەی لە بەرەکەتی کرمە جوولەی گەشوگۆڵ!

ئنجا کە بۆ چاوێکی بینای چەشمەندازی لێ لێڵ نەبووبێ بە چاویلکەی ڕەنگاوڕەنگی ئایدیۆلۆژیا و گونجاندن، کە ئەو بەڵایە ناگەهانەی وەک هەوری ڕەش جیهانی سێیەممانی تەنیوەتەوە قەزا و قەدەرێک نییە ڕەت نەکرێتەوە شیمانە (احتمال) یەکیش نییە کە هاتنە دی یەکجار لەگوین بێت، ئەو بەڵایەش نییە ڕوودان و نەدانی لە تەرازوودا هاوکێش بن بەڵکوو لە مەنتیقی هۆشێکی دروستدا کە گێژ نەبووبێ بە دڵکرمێیی و شەهوەت، شیمانە هەرە سست و بە دوور حیساب کراوەکە بێت... کە بۆ ئەو چاوە بینایە دەرکەوت، وشک بوونی شەلەگەکان و بووربوونەوەی زەویەکان و ڕاڤەنانی مێوەدارەکان و چۆڵ بوونی خانەکان، ئا ئەم مسیبەتانە خەمساردییان بۆ بەس بێت بێ ئەوەی پەکی کەوتبێ لەسەر بەلاغەتی ڕستەسازیی فەلسەفی و هیممەتی تیژکردنەوە لە هەڵنانی ڕێکخراو و حیزبان و بەهانەی تێکهەڵقژان بەو جۆرەی دەیان ساڵە لە عالەمی سێیەمدا خوومان پێوە گرتووە... کە ئەمە و ئەوە و هۆوە لە جیهانی سێیەم و دەیەم و بیستەم بە سەخاوەتەوە دەبارێتە سەر ملیارەها بێچارەی گەلەکانی، شتێکی ئەوتۆ نافرەجا و شووم و دزێو دێتە بەرچاو هەر تەنها دەرکەوتنەوەی زێدە بەدبەختییەک بۆ هەست و هۆش ڕادەکێشێت

که ڕزگار بوون له بەدایەتیەکەی مومکین نەبێت چونکه دڵنیا بوون لەوەدا ئەو مسیبەته مرۆهاڕانه و ئەو فەلاکەته داهێزکارانه دەبوو له بنەڕەتەوە ڕوو نەدەن و بەدیلیشیان له سەلامەتی و هێمنایی گوم و قەدەغه بوون به پێی هەوەسی ئەو نەفسانەی تۆغیانیان کرد و زوڵمیان گرته بەر و خۆیانیان کرده عیفریت له ئاپۆرەی ئەو بێچارانەی له دێرزەمانەوە مرۆڤایەتیی خۆیانیان له دەست داوە، ئەو دڵنیابوونه و یەقینه بەڵاکه به پۆزی حەقیقی و سەرشێوێنی خۆیەوە دەردەخات که هیچ سێبووری پێوە نییه نەک هەر چونکه بەڵاکه بێ زەروورەت باری بەڵکوو چونکه دەتوانێ له خۆڕایی و بێسەبەب تا چەندێکی حەز بکات بەردەوام و له زیادکردندا بێت ئنجا لەبەر ئەو هیچایەتیەی لێی دێت مانگ له دوا مانگ بەدایەتیەکەی فراژیتر بێت و له بێروت ڕۆژ له دوا ڕۆژ تێهەڵکشێت و له نێوان خەڵقی دیکەدا ڕۆژ له دوا شەو و له نێوان شێتوویێتی خەباتیشدا سات له دوای سات، به پێی فەلاکەتی بێڕەزای یەکتر کوشتنیشیان پرووشکی وێرانی و مەرگ و نەگبەتی بەسەر خەڵقەندەی نیوەنووستووی دەورییانەوە ببارێنێت، ئا لێرەدا حەشارگەیەکی پەرۆش هەیە وەک کانی تازەزاو چەندێکی لێی هەڵکەنیت پترت پەرۆش پێ دەبەخشێت و بایی پێویست نەبوونیشی پترت قێز هەڵدەستێنێت دەشتخاته سەر حەسرەتی تاڵوتفت بەوەدا دەرگەی گوتەی حەقت لێ داخراوە دژی هەڵوەستی هەرە پووچەڵ و ڕووداوی هەرە ستەمکار: کەسێکی له ڕەشداگەڕانی جیهانی سێیەمی دەیەمان وردبێتەوە خەریکه به پەنجەی دەستان هەست به خەست بوونەوەی بەڵا بکات و شعور به تێخزانی پەژارەیی له مێشکۆڵەی ناو ئێسقانی بکات وەک که دووپشک له بن کەوشی بجووڵێت. من گەلەکانی دەبینم وەک کەسێکی ئاگر له شاقەلی جلکی بەربووبێت و دەشبینێت پێیدا بڵاو دەبێتەوە ناشتوانێ ڕاسێت پەنجەیەک له کوژاندنەوەی ببزێوێت... خەڵقیش له پەرۆشداری و خەفەت لێ خواردنی پشکی خوار و ژووریان هەیە وەک که شاعیری کورد «نالی» گوتوویەتی:

تەرزە ئینسانێ هەیە غەم قووتییە

من خەمی خۆم و هەمی عالەم دەخۆم

خوای لێ خۆش بێت.

سەرگورشتەیەکی گەپ ئامێزیش هەیە دەڵێ، کابرایەک تەبیاتی لەگەڵ خەفەت ڕێک بوو تا ئەوەی شتێک نەبوو له بەرچاوی ئەو بێ خەفەت بێ، خەڵقەکه ناویان لێنا، مامە خەمە. بەیانییەکی زێدە دەگمەن خەبەری بۆوە بیری لەو چەند و چۆنانە کردەوە که خەفەتی بۆ ساز دەدەن هیچی نەدۆزیەوە خەریک بوو خەفەت له بێخەفەتی بخوات، ژنەکەی به ژوور کەوت گوتی: ماکەری جیرانمان جاشکێکی هێناوە کلک و گوێی نین، مامە خەمە دوو دەستی لێکدان و گوتی: لا حول ولا، جا ئەگەر جاشک گەیشته تەمەنی بارلێنان و له قوڕی لنج چەقی خۆ نه کلک و نه گوێی هەن تێی نووسێن و دەری بهێنین. ڕاستییەکەی خاوەنی ئەم دیڕانه خۆی نەکردۆته سەربازی خەفەت دۆزی، ڕەشبینیش له تەبیاتیدا نییه، لەوانەیشه ڕاست بێ بڵێم، یەکێکه لەو کەمتاکورتەی گیانیان جیهاندۆستییان به فەلسەفەوە هەڵمشتووە و باوەڕ به حەتمی بوونی دەرچوونی مرۆ له کاری خۆڕیلە، له ویژدانیان ڕۆچووە، یەقینیشیان چەسپاوە ڕۆژێک دێت

کەم ئاگاترین کەس گاڵتە بکات بەو ورێنانەی لەم ڕۆژگارەدا لەمپەڕ دەخاتە بەر هەنگاوی بلیمەتان. من هێندە هەستیار نەدەبووم لە ئاست ئازاری گێلۆویڵی خۆترنجێن ئەگەر زێدە عاشقی گەشایی مومکین و بەرتەما<٣> نەبوومایە کە بیری پووچەڵ و تەنکایی هۆش و بێوزەیی عەزم و گێلیی ڕووانین و گومڕایی ئامانج بە تێکڕایی و هی پێشەنگەکان و سەرۆکەکان و بەڵەدەکان بە تایبەتی دەیان کاتە خەیاڵ و شێتی و زیان و وێرانی و مەرگی تاڵوزاڵ. ئنجا ئەگەر بێئومێدی وەیا کەم ئومێدی پەیدا بوو لە ڕوونبینی ئەوانەی جڵەوی کارانیان لە دەست گرتووە خۆ پێشتر ئومێد بە تەواوی گووم بووبوو لەوەدا ئاپۆرەی خەڵک ڕەفزی ئەو بەڵایانە بکات کە زۆرینەی سەرپەرشتان و پێشەنگەکان بە پیتۆڵی و بە گێلی دەیهۆننەوە. بەم جۆرە دوو سەری بازنەی میحنەت بە یەکدی دەگەنەوە بە دەوری واقیعێکەوە وا لە برەوی گرژی و تەنگەتاوی ئەوتۆدایە قێز و بێز دەبزێوێت.

من کە گوڵێک دەبینم بەسەر چڵەکەیەوە لەبەر بێئاوی وشک بۆتەوە ئازارم ڕێکم دەگوشێت و پەرۆش دەخۆم بۆ ئەو گوڵانەی کە دەبوو بە جوانی و گەشایی و هەناسەی عەترەوە بکرێنەوە چونکە من ئەو گێژە نیم خەفەت بۆ سوود بخوات و سەرمایەی لە بیر بچێتەوە: وشکایی سەرچاوەی هەر ئاوێک بریتیە لە بێبەش بوونی کۆمەڵێکی زیندەوەران لە خواردنەوەی و بێبەش بوونی کۆمەڵێک مرۆڤ لە داشتنی شیناووردەکەیان، کەسێکی بە جحێڵیش مرد بڕانەوەی زنجیرەیەکی مرۆیانە کە دەژیان و زاوزێیان دەکرد چونکە نەمانی زیندوویەک نەمانی خۆی و وەچەکانیەتی [کە جاریٚ نەزاوون]. گرژیی ڕووی ئادەمییەک بەداهەتەن نیشاندەری هەڵوەستێکی نایەتی نەزۆکە، بە کەمە حیسابێکیش کوشندەی بزەیەک و زیندەبەچاڵ کردنی سڵاوێک و داخستنی دەرگەیەکە بۆ ئاشنایی و برادەری بکرێتەوە، ئنجا گرژی و گەشاییش دەماری هەستیار دەگەزێت و وێنەی خۆی تێدا دەفریسمیٚ چەند ڕۆژێک لەگەڵیدا دەژیت، و «مثل کلمة طیبة کشجرة طیبة أصلها ثابت»<٤> وشەی چڵکنیش وەک درەختێکی چڵکنە خۆزی لە زەوی بنەکێش کرابایە.

چ زۆرن خەفەت و جۆرەکانی و پلەکانی، لەعنەت لە زۆر و لە کەمی و لە پلەکانی و جۆرەکانی، وای لە بەختی وەرگەڕاو کە پەندیاران و بیریاران و خاوەن فەلسەفان ڕادەسێنە وێنەکێش کردنی خەفەت و هۆیەکانی و حەشارگەکانی کە گۆیا شتی سروشتین و بە ملەوەن و لیٚ دەربازبوونیان مومکین نییە و «... کالليل الذی هو مدرکي – وەک ئەو شەوەی کە هەر دەمگاتیٚ» ئاخۆ چی مەنعی کردن لەوەدا کە گەشایی و بەختیاری و شتە چاکەکان بدەنەوە بە سروشتی شتان و داخوازیی نەفسان؟ بۆچی ئەمیان هی بە ملەوە بوون و بڕیاری حەتمیەت و زەنەی بەدیهە نەبیٚ! چییە وا ئیرادەی عاقڵەکان و قەڕیحەی بلیمەتەکان و پیتۆڵی زیرەکەکانی بەرەی ئاخێوەر و کارامە و نووسەر و تەشکیلییان ناچار دەکات لە جیاتی هەموو ئادەمیزاد ئالای تەسلیم بوون هەڵبکەن بۆ چاوەچاویی هەرە شووم و قەزاوقەدەری هەرە قورس و حەتمی بوونی هەرە سەخت و ناحەز! چییانە وا بە نامەی پەرۆشیان بۆ حەق چی زێدە بەدی دڵدزێوە و کوشندەتری چاکەیە و بەهێزترە بۆ تەسلیم بوونمان، ئەومان لە گویٚ دەچرپێنن؟ بۆ لە بەخشندەییەوە نەختێک درۆی شیرن و ساختەی لە مجێز تێکەڵ بە شیمانەکان ناکەن بەڵکوو سەوزایی و گەشاییەکیان

پێوه دەبێ؟ تۆ بڵێی لە دەرەوەی ناوەڕۆکی «تناقض» و «وحدة الأضداد»<٥>. پلیکانەیەکی سەرەژوورچوون دەست نەکەوێ؟

من دڵم تێک هەڵدێت کە بزانم بوونم لە نەبوونی تۆوەیە و سەلامەتیم لە فەوتانی تۆ دێتە دی و داهاتم بەندە بە ئیفلاسی تۆوە. جیهانم بە ورد و درشتییەوە دەدزێت ئەگەر بە بەڵگە چەسپا کە بنەمای لەسەر یەکتربڕینەوە و دژکاری و قڕکردن هەڵستابێت. تف لەو ژینەی لە مەرگ دەزێت و بە وێرانی ئاووس دەبێت... من ڕقم لە مەرگ و نەبوون و بەسەرچوون و پووچانەوە پەنجەگیرترم دەکات لە ژین و لە بەزاندنی هەڵوەشێنەکانی و لە فیڵدۆزی بۆ دەوامە پێ دەرەکانی تا ئەوەی باوەڕێکم گرتە بەر پێچەوانەی لێک هەڵوەشاندن و پوواندنەوە بێت. ئەگەر بێ گومان لێم سوور بوو مانەوەم بەندە بە نەمانی فلانێک، هێندەی لزومی ژین لێم دەبێتە پێویست فێڵێک لەو حەتمی بوونە بکەم بە دۆزینەوەی موعادەلەیەک فاکتەری ناچارییەکە تێببات و ڕێ خۆش بکات بۆ پێکەوە گوزەراندن و برادەری، دەقەکەشم لەوەدا دێتەوە کە من وازبهێنم لە بەشێکی پێوەند بوونی مانم بە نەمانی فلانەوە ئەویش واز لە بەشێکی ئەوتۆیی بهێنێت ئیتر ئەو سێ چوار یەکەی بۆ هەر یەکەمان دەمێنێتەوە سوود بەخشترە بۆ ئەو و من و تێکڕای خەڵق لە مانەوەی چوار بەشی تەنها یەکێکمان [بە تێچوونی لایەکەی تر]. دوواتریش دەشێ هۆیەکی پێکەوە هەڵکردن بدۆزینەوە بۆ تێهێنانەوەی چواریەکی کە بۆ ئاشتی لە دەستمان دابوو کە لە ئاکامدا دەبینەوە بە هەشت چواریەکی خشت. خۆ ئەگەر گەییشتن بەو تەرزە موعادەلەی وەها نەرم و نیان لە واقیعدا بەو ئاسانییە بەرچاوەی سەر کاغەز پێک نەیەت هەر نەبێ شەرەفی نییازەکە و ئاکامێکی لێی بکەوێتەوە ئەوە دەهێنێ ئەرکی ئەو موژدەیە و بانگەواز بۆ کردنی و ترساندن لە پشتگوێ خستنی و سڕینەوەی لە هەموو حیسابانی بۆ هەڵبگیرێت، ئنجا سەر دانەواندن بۆ بڕیاری ئەو تەناقوزەی کە هەمیشە، بە لای کەمەوە، لایەنێکیان هەڵدەوەشێنێ لە بنەڕەتدا بنباربوونی قورساییەکی مرۆپلیشێنی ئەوتۆیە کەمترین سەرەنجامی لەوپەڕی سنووری ئەو خەسارەیە تێپەڕ دەکات کە لە دروشمێکی نەشمیلانەی تێکەڵ بە خەیاڵ دەکەوێتەوە. ڕەنگە بگوترێ موژدەدان بەو تەرزە موعادەلەی دۆستانەی برایانە دەکێشێتەوە بۆ خەوی مەغناتیسی لە نێوان کەسانێک هێز و بێهێزییان خوار و ژوورە لە ئاکامدا دەبێتە دەوامەی ئەو حاڵوبارەی دەوڵەمەندی دەوڵەمەند کرد و هەژاری هەژار کرد، منیش دەست بە دامەنی ئەو سەبرەوە دەگرم کە پوواوەتە دووای دوو سەد ساڵ لە تیژ کردنەوەی لێکهەڵوەشاندن و ڕەفزی مەسلەتی و دەڵێم: وێنەکێش کردنی ئەم موژدەیە بەو درێوییە، خۆی لە خۆیدا پەرۆشێکە گیرخواردن بە دەستییەوە دووری کێشا و دەرگای بەرەو جیهانی وێرانی و نەهاتەوە کردەوە: خۆ ئەو بانگەوازەم بۆ بەر هۆشی هۆشداران یەک تاکە وایەری نییە تەنها بۆ بەرگوێی هەژارانیەوە ببات مەسلەتییان پێ بسەلمێنێت بەڵکوو بانگەوازم لە کۆتایی سەدەی بیستەمدا زیلی دەنگدەرەوەی مەینەت و ترساندن لە تێدا چوونە، ڕووی وەلای دەسەڵاتداری کەم ئەژماری پتر بەربەلابووی تێشکانە لە سوونەوەی دوژمنایەتی و دە مەزەن کردنەوەی ڕق و کین، ئنجا «بانگەوازەکە» پاداشیش هەڵناگرێ بۆ قیامەت، بگرە یەک ڕۆژیشی دووا نایەخێت لە ژووانی هەرە نزیکی، لەمەش بترازێین، ئەو بانگەوازە لە هۆش و گۆشی ئەو سەرۆکانەی پێشەنگی خەبات و تەقەڵا دەچرپێنێت کە هەزاران ملیۆن دەستوپاوەندە سافیلکەکانیان پەلکێش دەکەن بۆ سەختترین

ڕێگای چارەسەریی بنەڕەتی و دروشمی بڕیەیی کە پووچەڵییان دەردەکەوێ بۆ هەموو نیگایەکی قیاسی بکات لەگەڵ چارەسەری نابنەڕەتی کە میللەتانی دیکەی بەسەر تۆقەڵەی ژیاری و ئاسوودەییەوە گەیاندۆتە باوەشی بەختیاری. بە هەمە حاڵ بانگەوازەکە ڕەوتی لەگەڵ ڕەوتی ئەو گۆڕانکارییە ئاساییە کە بەسەر لەنگەری پێکەوە ژیان و هاریکاری و ئاڵوویر و ڕەزامەندی لە بەرژەوەندی دوو لاییەوە مرۆی لە ژیانی شکفتەوە گەیاندە سەر ڕووی مانگ‹٦›. ئنجا ئەگەر بانگەوازەکە بۆی بلوێ پشت ببەستێ بە شێوازی ڕەفتاری ژیاری و ئامرازە زانستییە لەمپەڕ بەزێنەکان لێی دەوەشایەوە، بەرەو ئومێدی دڵپەسەندەوە شەقڵە ئاوی گەش و شەقامی گوڵ و باغ ڕەیحان چن بکات و تەلاری حەسانەوەش بۆ زەماوەندی بووکێنی بسازێنێت.

چی لێرەدا گوترا ناکێشێتەوە بۆ نەسەلماندنی وێنەی ستەم و درێوی و ڕەنجاندن لە ڕابووردووی مرۆڤدا کە بە داخەوە بەشێکی تەواوکەر و ترسێنەر بووە لە ناوەڕۆکی کۆمەلایەتی، تا ئیمرۆکەش بەردەوام و لە پەرەسەندنیشدایە لە بەشی هەرە پان و بەرینی ڕووی زەمینە غەمگینەکەماندا. بەلام مەبەست بەیانی سێ حەقیقەتی گرنگە لە بیر دەچنەوە و بێڕووەت دەکرێن وەک کە هەرگیز نەڕسکابن: حەقیقەتی یەکەم ئەوەیە، ئەم لایەنەی تاریک و وێرانکەر و سووتێنەری دوژمنایەتی و یەکتر پوواندنەوە و هەڵوەشاندنەوە لە ئەزەلەوە بەرهەڵستی چاکە و وەخرێنەری گۆڕانکاری و ڕوخێنەری خانە و کوژەری ژین بووە، هەم حەقی خۆمانە بەسەر خۆمانەوە و هەم فەرمانی دادخوازییە لە ئەستۆمان کە تاوانباری بکەین و بیدەینە بەر لەعنەت و ڕیشەی بکێشین و ڕێی کەوین بە فکر و بەکردەوەی بەربەربوونی‹٧› ئەدەبیمان. ئەم کارەش بە پەراوێزی ژینمانەوە نییە تا بە سەهلی تێدا زاڵ بین و لێی بە کۆتایی بگەین. ئەو سادەیەش نییە بە چەند دێڕێک شەرح بدرێت کە دەزانین فەلسەفەی زلە زلە خۆی هەڵناوە بەوەدا کە «تناقض» بزوێنەری جیهان و هاندەری پێشکەوتن و ڕاڤەکەری نەمانی چینانە، زۆربەی خوێنەرانیش لە درێژەی باسەکە بەڵەدن و لێرەشدا جێی نابێتەوە. «تناقض» یش واتەکەی وەها لەبەر یەک کێشرایەوە تا گەیاندیانە حاڵەتی ئەوتۆ تەناقوز تێیدا وەک تەناقوزی نێوان سپیەلاک و جەرگە لەسەر خۆراکی ناو خوێن کەچی لە حەقیقەتدا هەردوویان لە هاریکاریدان بۆ دەوامەی ژین تا ئەگەر یەکێکیان مرد بەشە خۆراکی ناچێتەوە بۆ ئەوی دیکە بەڵکوو خۆی و لەشیش پێکەوە لە چەند دەقیقەیەکدا دەمرن. جا ئەگەر لە خۆمان سەلماند هەموو جوداوازییەک بە تەناقوز دابنێین دەبێ بڵێین هەموویان لەمپەڕ و فۆتێنەرن نەک یاریدەدەری پێشکەوتن چونکە ناچێتە عەقڵەوە شەڕ و فرۆفێڵ و ڕامالدانی نەفس و ماڵ هاندەری پێشکەوتن و دالدەی گۆڕانکاری بن، خۆ ئەگەر بە دووا ئەوەدا بڵێین برایەتی نێوان خەڵق ئاکامی ئەو یەکتر بڕاندنەوە و تەناقوزەیە شتێکمان گوتووە لە هەموو پووچەڵان پووچەڵتر بێت.

ڕاستی دووەم ئەوەیە، گۆڕانی بەرەوپێش بەرهەمی هاریکارییە تا ئەوەی لە هەر کوێیەک جوداوازی گوم بوو و حاڵوبار هێمن و تێک گەییشتن زاڵ بوو خەرمان بە پیتتر و بەرهەم لە هەر کێڵگەیەک چ کوشتوکاڵی چ تیجارەتی چ زانستی و هونەری و کەیفچییەتی بێت گەشتر و بە تامتر و نزیکتر لە زاری هەژار دەبێت. بەڵێ خیلاف لەسەر سوود لە سوودیش بەولاوە «تەماع» لایەنە جوداکان هان دەدات بۆ

کۆشەشی زیاد، بەڵام بەرژەوەندی ڕاستینە ئەوەیە بێ کێشە لەسەری ڕێک بکەون، وەک کە میکرۆبێک دەچێتە خوێنەوە کەرەستەی خۆپارێزی چالاکتر دەبێت بەڵام لەشەکە پەکی لەسەر ئەو چالاکییە نەکەوتبوو کە لە ڕەددی هجومی خەرج بکات، چاکتر بوو بۆی بیکاتە بژێو و خۆراکی فراژی بوونی بێمیکرۆب. زۆری و کەمی پشکی خەڵقیش لە دارایی و جوانی و زیرەکی کەسایەتی و تەنسازی هەمیشە، لەوپەڕی ڕاستەوە هەتا ئەوپەڕی چەپ، شتێکی بەرچاو بووە چ لزوم ناکات خەڵک بەشەڕ بهێنێت لەسەر هەرشتێکی پشکیان تێیدا کەم و زۆری عادەتی بێت. چەندێکی ڕیاکارانە بگوترێ خەڵکی فلانە ڕێژیم هاوچوونن قەت عەقڵ ناسەلمێنێ سەرۆکی دەوڵەت و پاسەوانی لێرەوار لەیەک پلەدا بن ئیمکانیش نابێ زانست و هونەر بگەشێتەوە ئەگەر زانای ئاتۆم و کەشتی هەوایی لەگەڵ سەپان و جووتیار و دارکەر وەکوو یەکتر بن. گۆرانیبێژی ئۆپەرا و سەماکەری بالێ دەنگی خۆش و سەمای قەشەنگیان نامێنێ ئەگەر یەک ڕۆژ ببن بە زبڵڕێژ لە ماوەی سێ مانگدا. بۆ ئەوەی هاوچوونی پەیدا بێت دەبێ کاری هەمووان یەکچوون بێت ئیتر سەرلەبەریان سەرۆک دەوڵەت یاخود خێرابەز یان وەرزێڕ یان دارکەر... بن. ڕاستییەکەی ئەم قسەیە بێلزوم بوو ئەگەر قسەی سەیر و عەنتیکە لە بارەی هاوچوونی و جوداوازییەوە نەکرابایە کە دەزانین واقیعی زەقی دوور لە نەخش و نیگاری فەلسەفی پێمان دەڵێ وڵاتێکی وەکوو دانمارک گەییشتۆتە پلەیەکی ژیاری وەها بەرز، بێ دوڵ و زوڕنا و کۆسەبەبیەتی و خوێن ڕشتن و سووتاندن و هەلاهەلا کردن بەولای هەموو خەون و خەیاڵی خاوەن بیردۆزیی گردەبڕی و بنەڕەتی و تاناقوزیەوە تێهەڵکشیوە، بەوەشدا تەرازووی گوزەران و ڕەفتار و لەنگەری ڕاستی ڕاگرتووە تا ئەوەی پیشەی ئوتێلچییەتی گەییشتە ڕێکارێک دەڵێی خاوەن ئوتێل خەریکە بەرتیل بە مێوان بدات لە ڕێی ئەو هەموو خزمەتی بێقسوور و جۆری حەسانەوە و خافڵاندنی پێشکەشیان دەکات، کەچی کارگێڕی ئوتێلی وڵاتی شۆڕشاوی کە گیروگرفتی لەبەر تیشکی بیردۆزی «تناقض» ڕەواندۆتەوە لەگەڵ مێواناندا وەڕس و بەد ڕەفتارە مەگەر بەخشیشی تێروتەسەلی بدەنێ لە بری حەسانەوە و خزمەت و دڵڕاگرتن. ئەمەیە مەنتیقی بەرژەوەندی دوور لە بیردۆزی و فەلسەفان تا ئەو ڕۆژەی نیهادی مەردم لە ڕێی پەروەردە کردن و بێنیازی لە فرتوفێڵ و لە دەست نەهاتنی فرتوفێڵیشەوە ئارام دەبێت ئەوسا خاوەنی ئوتێل و کارگێڕی ئوتێل لە لایەن ڕەفتارەوە چوونیەک دەبن، ئەو ڕۆژەش جارێ لە جیهانی سێیەمی ئێمەوە دوورە، دوورتریش دەکەوێتەوە بە تێنووسان لە دامەن و شاقەڵی «تناقضات» گۆیا کلیلی بەهەشتی سەر ئەرزە و بە پێش خستنی چارەی بنەڕەتی لە چارەی فەرعی بۆ گیروگرفتی ژین، ئەمەیش خەفەتێکە لە دەیان ساڵەوە بەسەر دڵاندا گامەڵاس بووە.

حەقیقەتی سێیەم ئەوەیە، لێ بوونەوە لە تەناقوز و جوداوازی و خوار و ژووری بە قەمچی ناو لەپی خاوەن چارەسەریی بنەڕەتییەوە جگە لەوەی کە پڕە لە گریمانە (فرضی) ی بیردۆزیی بێبنەما و بێسوود، هەر چونکە لە پێشەکیە فەلسەفیەکانیاندا یەکجار دوورن لە حەقیقەت، دەشکێشێتەوە بۆ ئاکامی پێچەوانەی مەبەست، یەکەمیان و هەرەزلیان ئەوەیە کە خاوەن ئەمر و نەهی دووای سەپاندنی ئەو چارەسەر کردنە پتر دەتوانێ ئازاربەخش و تەنگەتاوکەر و خۆسەپێن بێت بە جۆرەها وێنە و ڕەنگ، کە دەزانین توجارەکانی شۆرجەی بەغدا و قەیسەریەکانی مۆسکۆ لە هەموو مێژوودا نەیانتوانیوە دەیەکی

پۆلیس و کادری حیزبی بە خۆی و حەیزەرانی چارەی بنەڕەتی نێو لەپی ئاسنینەوە زراوڕژێن بن. زێدە بەلاش لەوەدایە کەوا بەقەدەر پاشکەوتوویی وڵاتێکی بەردەستی «بنەڕەتیەکان» نازوفیزی فەرمانبەدەست ئاشکراتر و هێمنایی کوژتر دەبێت چونکە وڵاتی پاشکەوتوو پێوانەی داد و ڕەفتاری لەباری چەسپاوی نییە کە کابرای قەمچی لە دەست پێی بسەنگرێتەوە. من کە دێم و دەڵێم «چارەسەرە بنەڕەتیەکان» لە ڕێژەی کۆ نەک تاک قسەکەم ڕاست دەردەچێت بەوەدا کە ئەو تەعبیرنامە بەرزانەی هیچ کەسی ڕیزی نزم ناتوانێ ڕەخنەیان لێ بگرێت وێنەی چارەسەری نەوباوی ئەوتۆیان دۆزیوەتەوە هەریەکەیان لەگەڵ مجێزی خاوەنەکەیدا ڕێک هاتووە تا ئەوەی دیتمان سەرۆکی یەک لە وڵاتەکانی عەرەبی شۆڕشاوی ڕۆڵی بانگ ڕاهێڵ (منادی)ی وەرگرت بەڵکوو خێروەمەندێک لە سەرۆکەکانی عەرەب ڕازی بێت لە ڕێی دنەدانی مەبدەء و پارەی نەوتەوە وڵاتەکەی یەکگرتوو بکات لەگەڵ وڵاتی بانگ ڕاهێڵەکەدا. لا حول ولا...

بیروباوەڕی ڕەها (مطلق) لە هەر لایەکەوە بێت جۆرێک هەمەگیریی پێوەیە وەک ئێوارە و بەیانی بەسەر چەشمەندازدا دەکشێت و باوەش بە ورد و درشتدا دەگرێت لەوەشدا خەفەتێک و دووەم و دەیەم بە دەم ڕۆژگارەوە دەردەکەوێت چونکە حەقیقەتی ڕەق و زەق و سەرسەخت بە ڕەهایی دەردەکەون بێ ئەوەی هەست بکەن کە لەگەڵ هەندێ گوتەی ئەو بیروباوەڕانە تێک هەڵدەئەنگوون وەک کە زەوی نەیدەزانی خوولانەوەی بە دەوری ڕۆژدا حەقیقەتێکە ئەو فکرە غەیبیانە دەشێوێنێت کە وەهایان دانابوو زەوی لە مەرکەزی دنیادا چەقیوە ئیتر بە دزیەوە دەخولایەوە هەتا زیرەکێکی فەلەکناس نهێنییەکەی دۆزیەوە و بە خەڵکی ڕاگەیاند ئیتر پێویست بوو بەرهەڵستی بکرێت لەو بۆچوونەی ئەو نرخانە دەهەژێنێت کە بەندن بە داوەستانی زەویەوە. ئیتر فەلەکناسەکان ناچارکران پاشگەز ببنەوە لە گوتەی سووڕانەوەی زەوی تا هێندێکیان لە ترسی ڕوح پاشگەز بوونەوە هێندێکیشیان مجێزی نەیهێنا ملکەچ بێت بۆ دەسەلاتداران و سووتێندرا... ئێمەش بەر لەوە چەند سەدەیەک کێشەی ئافراندن و قەدیمیی قورئانمان حکومەت و میللەتی خەریکاند و کەسانێکی هاڕی و چەندانێکی خستە زیندانەوە. هێندێکیشیان بۆی هەڵاتن و دەرچوون بە خۆ و ئیمانیانەوە، دوواتریش زۆرەملێی تاکڕایی شریتەی بەست، سەرەژێر بە ڕۆژگاردا، تا دەمی ئێستاکەمان، لەو دوو سەدەی دووایشدا پەژارە زیادی کرد و بەلا زلتر بوو بە پێی زیادکردنی کەسانێکی خەریکی دەمەتەقە دەبن لەسەر بیروباوەڕ و لێی خەرج دەکەن و فێرگە و فەلسەفەی جۆر جۆر کەوتنە مەیدانی کێشە و بەرپەچ دانەوە بە پێی زۆر بوونی مەردم و لێشاوکەی بەرهەم و تێکئاڵقانی بەرژەوەندە زلەکان و مامناوەنجییەکان (لە لایەکی دیکەوە) بەرفرەوان بوونی سەرچاوەی ڕاگەیاندن (اعلام) و خێرایی پەیامەکانیشیان ڕۆڵێکی بڕیەداری بوو لە کورت کردنەوەی کاتی پێویست بۆ ڕەسینی هۆی تەقینەوە. ئەمانەش، وەک دیارە، شتی زانراوی ئەوتۆن حۆجەمان پێیان نەدەبوو ئەگەر زەروورەتێکی ڕچەی قسان داخوازی نەکردبایە پێیاندا تێپەڕم بۆ ئەوەی قسەیەکی خۆمیان تێدا بکەم لە گۆشەی تێوەڕامان لە هۆی هەژەندەکان‹٨› نەک هەژەندەکان خۆیانەوە: پەرۆشی من لە چاو پەرۆشی خەڵق بەوەدا زیادی کرد کە دەبینم فرەبەرەکی‹٩› و یەکتر پواندنەوە لە سروشتی نەفسانەوە نەک سروشتی شتانەوە پەیدایە کە نەفس بە دووا هەوەس و بەدایەتی و بەرەڵلایی یاخود کوێری و سەرسەریەتی و نوقوم بوون لە کەودەنی و گومڕایی دەکەوێت، فەرقیش گەلێ زۆرە لە نێوان ڕاڤەکردنی کارەسات بە سروشتی

نەفس و سروشتی شتان چونکە ئەگەر «سروشتی شت» داوای ئەو کارەساتە بکات قسە کردن لە بارەی بەزاندن و پووچاندنەوەی فەرمانی دەبێتە هیچ چونکە وەک باسی مەنعی ساردیی زستان و قورسایی ئاسن و تالآیی گۆژاڵ دەبێت، خەفەت لێخواردنیشی هەر دەچێتەوە هیچە. وا پێ دەچێ زۆربەی رۆشنبیرانیش خۆشباوەڕترن بۆ هۆی سروشتی لە تەعلیلی تەنگوچەڵەمەی کۆمەڵایەتی، بە لایانەوە لزوم نییە بۆ خەفەت خواردن لە شتێکی چارەی نەبێت‹١٠›.

هەندێ بیریار وردبوونەتەوە و چوونەتە ژێر ڕواڵەتی کۆمەڵایەتییەوە و هۆی گیروگرفتیان لە سادە وێنەی سروشتییەوە ڕاگوێستووە بۆ وێنەی کۆمەڵایەتی کە بە لایانەوە جوداوازیی بەرژەوەندە. بەوەشدا هێزی سەبەبی سروشتییان پێ داوە لە ڕاڤەکردنی کاروباری مرۆڤ ئنجا بە ڕواڵەت هۆی تەناقوزیان خستۆتە ژێر چارەسەریەکی کە گۆیا لەو تەناقوزە پاڵێوراوە و بە لایانەوە زانین سەبەبە پێناسەی نەخۆشی ئاشکرا دەکات ئیتر ڕزگار بوون لە بەدایەتی بە ڕزگار بوون لەو سەبەبەی ماددی بەرژەوەندییەوە دەبێت. چی لەو جۆرە فکرەوە تێبینی دەکرێت دوو شتی زێدە گرنگن: یەکەمیان ئەوەیە حەتمی بوونی بەدایەتی بە پێی ئەم بیردۆزییەش بە ملەوە دەبێت وەک کە لە ڕێی سەبەبی سروشتییەوە بە ملەوە بوو، تەنها فەرقێک هەبێ ئەوەیە کە دەڵێن چارەی بەدایەتی مومکینە لە ڕێی نەهێڵانی سەبەبەکەی، لە وەشدا بە جۆرێکی کوشندە کۆمەڵایەتی تەنک دەبێتەوە هیچ چارەیەکی بە کەڵک نەیەت، تەنانەت ئەو چارە بەرژەوەندییەش کورت دەهێنێ لەبەر نوێ بوونەوەی بەرژەوەندان و فرە جۆرییان و زیادکردنیان و گۆڕانی مەیلی خەڵق و مۆدێلی شتان و کەم بوونی توانای کڕین لەتەک نرخی بابەتدا ئیتر مومکین نابێ شێوەی کۆمەڵگەی سەد ساڵ دوواتر وێنەکێش بکرێت تاکوو بشێ خەیاڵ بڕوا بۆ چارەی ئەو بەرژەوەندانەی کە لە دوواڕۆژدا خەڵک لەسەری ڕێک ناکەون، بەڵکوو پێویست نییە پشکنینەوە لە نوێ بوونەوە و زیاد بوونی بەرژەوەندەکانی دوواڕۆژ بکەین: ئەوەندە بەسە مومکین نەبوونی ڕەزامەندیی خەڵق لەسەر دابەش کردنی ئەرک و پایە و بەرپرسایەتی و پاداش بە بیردا بهێنین هەر تا ئەگەر بە تەرازووییەکی سەرجەم داد وەیا بە تیروپشکێ وەیا بە پێی کارامەیی متمانەبەخش، ئەو دابەش کردنە ئەنجام بدرێ، چی گوتیشمان قسەی سەر کاغەزە کە ملکەچی قەڵەمی ناو پەنجەکانمە ئنجا ڕێک نایەت لەگەڵ واقیعێکی بە خەیاڵمانیدا دەهێنین کەوا تا بڵێی جودایە لەو واقیعەی هەناسە هەڵدەهێنێت و دەگۆڕێت و نوێ دەبێتەوە و تێک دەهاوێژێت و نەفس و دڵ دەبزێوێت بە ئارەزۆ و کپ دەکرێتەوە بە نەلووانی دابین کردن، ئیتر لەگەڵ بێئۆقرەییدا دەژیت و ئەگەر ترسی قەمچی نەبێت بێئۆقرەیی بەردەوام دەگاتە تەقینەوە.

دووەمیان ئەوەیە کە مرۆ هۆی یەکسەرەیە بۆ خراپە و چاکە. لێرەشدا بەبەر قسانەوە نانیشم کەوا چۆن تەبیات و توانای خەڵک دابەش دەبێ بەسەر چەندین پلە و جۆر لە هێز و سستی و چاکە و بەدایەتی و ناڕەزایی و ڕازی بوون و فرەبابەت بوونی نرخاندنیان بۆ چاکی و خراپی و چی دەشێ و چی ناشێ لە کەرستەی کارگوزاری و بەلاگێڕانەوە، بەڵێ لەوانە دەگەڕێم و جووت دەڕۆم لەگەڵ مەنتیقی ئەو بیریارانە کە چارە [ی گیروگرفت] لە تەسەڵ کردنی لایەنی ماددیدا دەدۆزنەوە، تا ئەو پەڕی مەیدانیش لەگەڵیاندا هەنگاو هەڵدێنم ئنجا دەیانبینم ڕووبەڕووی ئاکامی ئەوتۆ دەبن نە بیری لێ کراوەتەوە نە مەبەستیش بووە لە سەرەتای داڕشتنی فەلسەفەیانەوە، چونکە بێگومان بێچارە دەمێنن لە هێنانەدی بەڵێنەکانی کە بە

قسه و نووسین داویانه و سەر بە ئەنجامێکەوە دەنێن کە بریتی بێ لە تەسک کردنەوەی ئارەزۆ و پێداویستەکانی خەڵک بە پێی تەسکایی توانای فەلسەفەکەیان لە تەبیعەتدا، تا ئەگەر گەڕۆکێک بۆ خێزانێک لە ئیمکاندا نەبوو یەک گەڕۆک بەسەر دوو خێزان و سێ خێزان و دە خێزاندا دەسەپێنن بە پێی کورت هێنانی گەڕۆکی بەردەست، ئەوساش مەدح و سەنای پاس و دزێوکردنی «تاک و یەکگەڕۆک» برەو دەستێنێت لە ئەدەبیاتی ڕەسمیدا بەو پێیەش فشەفشی «پەیداکردنی پێداویست» دەکشێتەوە بۆ «قتووپەستکردنی ئارەزۆ» بەرەو بەهەشتی بەڵێن پێدراوی ئادەمیزاد. لێرەدا ناچمەوە بۆ باسی دەوری هاندەر لە گەشەکردنی پرۆژە و چۆناوچۆنی بە بەهانەی چەسپاندنی «گیانی کۆمەڵ» لە چارەسەری بنەڕەتیدا گیانی «ابداع» و پیت وێکرا دەکوژێت و دەگەڕێمەوە بۆ ئەوەی خەریکی بووم و لە گۆشەی فرەچەشن کردنی قسەوە نوکتەی پیاوێکی زیرەک دەگێڕمەوە کە بەر لە پانزدە ساڵێک دەیگوت، ئەو فەلسەفانەی زۆر ڕۆیی دەکەن لە فکرەی «میللی کردن» دێن لە پێشەوە مرۆ میللی (تأمیم) دەکەن بە پەکخستنی ڕەخنە و ڕەفز و خوایشتی بەوەدا ماڵ و حەز و دڵخوازیش لە خۆوە بە «تحصیل حاصل» دەبنە میللی. من لەمەدا حەقیقەتێکی دیکەش هەڵدێنجم کە فەلسەفەکانی سەر بە تەناقوز و پووانەوە و ڕاڤەی بەرژەوەندی بە زۆری دەیڵێنەوە کە کۆمەڵگەی «چارەسەری بنەڕەتی – جذری» ئەزمەی ئابووری تێدا دەرناکەوێت، ئەمەش دەکەن بە بەڵگەی دروستیی ئەو فەلسەفەیەی پێڕەوی لێ دەکەن بۆ ڕەواندنەوەی تەناقوز. ڕاستییەکەی دەرنەکەوتنی ئەزمە دەگەڕێتەوە بۆ بێئیرادەیی و بێدەسەڵاتیی و ویستن و نەویستن لەو کۆمەڵگانەدا چونکە دەربڕینی دڵخوازێکی نەگونجێت لەگەڵ یاسا و نیزامی ڕەسمی لە بنەڕەتەوە حەرام بووە بە نامەی ئەوەی کە گەلێکی تەناقوزی تێدا نەمابێت کەمایەتیەک نابینێت تێیدا ناڕازی بێت ئیتر چۆن بە گژ خۆیدا دێتەوە!

کشت بوون‹١١› لە کۆمەڵگەیەکدا ڕوو دەدات کە دەتوانێ تەعبیر لە زاتی خۆی و ئارەزووەکانی بداتەوە و ئەمرازی دەربڕینی لە دەستدا بێت. لێرەدا حاڵەتی ڕەگەز و ئاین چپاندن و داگیر کران لە لایەن بێگانەوە نایەتە ناو حیسابمانەوە کە ئەویان هۆیەکەی بەولای فاکتەری ئابوورییەوەیە و هێزە زلەکان و دەستوپاوەندیان زەرفی وەها دەخوڵقێنن و یارمەتی و ڕێنموونی وەهای تێدا دەکەنە دیاری کە بەرهەڵستی و ڕاپەڕینی بە دمەوە بێت ئیتر چ بە بەهانەی ڕاست بێ یان ساختە. بە تەماش نین گلەیی و پیرۆزبایی ببەشینەوە هەتا ناچارین دەوری هەموو حاڵەتەکان هەڵێین و شیتەڵیان بکەینەوە. بە هەمە حاڵ ئابووری، وەک سەبەبێکی ئەزمە، هەر دەمێنێتەوە بە شەقڵی ئەو کۆمەڵگە پێشکەوتووانەی توانای ڕەفز و ڕازی بوونیان هەبێت و خاوەن مافی داوا کردن بن.

پشکی من لە پەرۆشی ئەو تەرزە حاڵوبارەدا زیاد دەکات سەبارەت‹١٢› بە قەناعەتێکی لە ویژدانمدا چەسپاوە، کە ئەگەر سەرهەڵدانی وەیشوومە بدرێتەوە بە هۆی سروشتی – بەرژەوەندی وەک ئەوە دەبێ کە پزیشک بە دووا دەرماندا بگەڕێت و نەشیگاتێ چونکە نوختەیەکی کردۆتە مەرکەز کە حەشارگەی دەرمانەکە نییە، ئنجا هەر وەک بەرزکردنەوەی دیواری بەندیخانە چارەسەری هۆی بەدکاری ناکات، هەروەهاش دەست گرتن بە کلکی کوتاڵ و بەرژەوەندەوە سینە پاک ناکاتەوە لە خراپە. چارەسەر کردنی خراپە هەر لە چارەسەرکردنی مرۆ خۆیەوە دەبێت. دەمەوێ بڵێم، هۆی خراپە و چاکە دەبێ ببرێتەوە بۆ

مرۆکە خۆی کە هەر خۆی سەبەبی هەموو سەروبەرێکی کۆمەڵایەتییە، ئاخر هەر خۆی کەلوپەلێک دروست دەکات کە هەوڵدەران خەریکن بیکەن بە ڕاڤەکەری ڕەفتاری. ئەگەر ئەو کەلوپەلانە، حازر بە دەست، لە ئاسمانەوە بە خۆیان و دنەدانی ڕێنموونی و گومڕاییانەوە بەسەر مرۆدا باریبانایە جێی متمانە بوو بێین لەبەر تیشکی هێمای ئەو کەلوپەلانە ڕەفتاری مرۆ ڕاڤە بکەین بە جۆرێکی پێی بڵێین ڕاڤەی سروشتی – ماددی سەبەب ڕوون، بەڵام لە فەلەکەوە دانابەزن، لە مێشکی مرۆڤەوە زەنەدەکەن پێشتریش کەلوپەلەکە لە شێوەی ماددی سەرەتاییدا لەگەڵی ژیاوە و، لەبەر چاوی، بە پلەکانی «تصنیع» دا ڕەت بووە و بۆ بازاڕ چووە ئیتر خێرەومەند یان بەدکار دەیفرۆشێت و هێندێک دەیکڕن و هێندێکیش نا.

ئنجا مەیلی مرۆ بە لای شتومەکەکە یاخود لێ سەنگرانەوەی کارێکی ئالەتی حەتمی نییە کە دەزانین مرۆ خۆی بە چەند پلەی جودا جودای تەمەندا تێدەپەڕێت و هەر تەمەنە جۆرە کەلوپەلێکی لە مجێز دێت یان سوودی دەبێ بۆی، لەوانەیشە هەندێ کەس جەنەبگرێت و ڕەفزی شتەکە بکات با لەباریش بێت، باوکیش بۆ منداڵەکەی شت دەکڕێت نەک منداڵەکە خۆی، حیکایەتی باوک و دایکیش کە لە بری منداڵان بەرژەوەندیان بۆ هەڵدەسەنگێن و شوێنی ئەو دیاردەیەش لە بیردۆزیی «بەرژەوەند و تەناقوز» حیکایەتێکی ئاسان و کورت نییە هەر ئەوەندی بە کورتی تێدا دەڵێم: تەنها ڕاڤەی بەشەری دەتوانێ ئەو پرسیارە لە شوێنی ڕەوای خۆیدا، بێ لەقەلەق و چاپوکدەستی، دابنێت تا بزانین بۆچی هەندێ باوک منداڵی خۆی بێلزوم دەفرۆشێت و هێندێکیش خۆی بە فیدای سەلامەتیی منداڵەکەی دەکات.

دەچمەوە بۆ شریتەی قسان و دەڵێم کارێکی گێلانە دەردەچێت بێین سەرلەبەری مەسەلەی کەلوپەل و پیشەسازی بدەینە بەر یەک بڕیاری گشتییەوە چونکە ناشێ بە سادەیی بڵێین مرۆ شتان دروست دەکات و بابەتی نوێ دادەهێنێت چونکە کەمێکی زێدە کەمی مرۆڤ دادەهێنێت و دەسازێنێت لەو ڕووە کە توانای «ابداع» کارامەییەکی زێدە دەگمەنە و دەبێ بۆشی بلوێت هەتا دەتوانێ دەوری ژیاریی خۆی ببینێت: وا دەبێ داهێنەر جارێ پێداویستەکانی داهێنانی دەردەست نەکردووە دەمرێت یاخود بەدمجێزێک یان دەسەڵاتدارێک یان تەماعکارێک یان بەدکارێک لە ناوی دەبات. دەسەڵاتی پیشەسازیش مەرجی ئەوتۆی هەیە بۆ هەموو کەسێک نارەخسێ تا دەبینین وەرزێر لە نزیکەی شەش هەزار ساڵەوە بە دووا گاسندا هەنگاوی شەکەت هەڵدێنێ و فکریشی نەکردەوە بایی موویەک لە کاریگەرایەتیی گاسنەکە زیاد بکات. ئەو گوتەیەی دەڵێ: کردەوە (عمل) خالقی مرۆیە و بنەمای پێشکەوتنیەتی گوتەیەکی سافیلکەی زێدە ڕۆچووە لە بەرەوپاش بوونەوە: هەر تازە گوتمان وەرزێر لە کاریگەرایەتیی گاسنەکەی زیاد نەکرد، بگرە لە ماوەی پێنج هەزار ساڵدا گاسنەکەشی پێ دروست نەکرا و لە شار دەیکڕێت. مرۆی هاوتەمەن و هاوچین و هاوپیشەش هاوچوون نین لە ئارەزۆ و لە ڕەفتاریاندا، دەبینی عمری عبدالعزیز و غاندی حەزیان نەچووە کەڵەگایی و نازوفیز و لەشکرکەشی کەچی نیرۆن بە دیار مەشخەڵی ئاگری ڕۆماوە هەڵبەستی دەهۆنیەوە و مۆسیقاژەنیی دەکرد.

پاشخانی سەقافی، دینیشی لەگەڵدا بێت ئارەزۆیەک دەکوژێت یەکێکیش تیژ دەکاتەوە هەر بەو پێیەش نەخشەی پیشەسازی لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێک بە گۆڕانی پاشخان و ڕاهێنان و دەرسدان دەگۆڕێ. دەبینی بلیمەتێک لە دەستوورەکانی کیمیا و فیزیاوە بنەمای داهێنانێکی نایاب دەدۆزێتەوە تا ئەگەر کردی بە

بەرهەم شەریکەت و حکومەتان دەیقۆزنەوە بۆ قازانجی خۆیانی لە کاردەهێنن لە ڕووکارە پەسەندەکەی وەردەگێڕنە لایەک کە ویژدانی داهێنەرەکەی لەعنەتی لێ دەکات. مادده چەندێکی گرنگ بێت و بە هەند هەڵبگیرێت دنەی ئیرادەی مرۆ نادات مادەم تێی نەگەیشتبێت بۆشی ناکەوێتە تەقەڵا ئەگەر دەستی بەسەریدا ڕانەشکێت، وەک کە ڕاناشکێت بەسەر نەوتی ژێر دەریادا.

لەوانەیە کوتاڵێکی پەسەند لەبەر کەمشارەزایی لە بازاڕ برەو نەستێنێ یان لەبەر ڕکەبەری ستەمکار یاخود نالەباریی دەس خستنە بازاڕیەوە... مەعلانیی مرۆ و توانای داهێنانی و ڕەفتاری ژیرانەی لەگەڵ دەستووراتی ئاڵوویرکردن و شارەزایی لە مجێزی خەڵک و هەوەسی دەمدەمی کاری خۆیان دەکەن، لە بەرانبەردا ئارەزۆ و پێداویستی یاساکانی نەریت و ئایین و دەوروبەر و سەرجەمی پاشخانی سەقافیی خەڵک و چی بە خەیاڵیشمدا نایەت لەو جۆرە فاکتەرانە ڕووبەڕوویان دەبن، لەو ڕووبەڕوو بوونەوەشدا فەندی بێئەژماری وەک مونافەسە و قرغ کردن و داکردن و مۆدێل گۆڕی هەر لە هی گەرم و نەرمەوە هەتا مام ناوەنجییەکەی و لە مەیلەو شراوەیەوە تا بێپەردەی کاری خۆیان دەکەن بەر لەوەی لێو ببزێوین و بڵێین زەرفی ماددی و بەرژەوەندی وەها و وەهایان ویست، دەشزانین ئەو زەرفەش هەمووی کردەی مرۆڤ و قرساندنی و ملکەچی ئیرادەی گێل و زیرەکییەتی، چ چاک چ خراپ، ئنجا چۆن بوێرین خێرا ڕاکەین بۆ «بەرژەوەند» یان تێکڕای مادده هەتا چی هاندەر و پەکخەر و جۆرەها کاریگەری حەرام و حەڵاڵکەر و ڕێزلێنان و سووک کردن و ڕەفز و قبووڵ هەیە وەپاڵ ماددەی بدەین مرۆڤیش لە تەکیا بە مەخلووقێکی بێئیرادە وەیا بە کەلەپچەی نادیاری کێشەر و دوورخەری ئەو بەرژەوەند و ماددەیە لە قەڵەم بدەین، بەر لە هەموو شتێکیش دەزانین نە سوود نە دروست کراو و نە یاسا و نیزام و دەستوور وجودیان هەیە بێ وجودی بەشەر بە خۆی و سیفەتی بەرز و نزمیەوە! چۆن دەشێ قەساب بە ڕاکێشراو و کوشتەش بە ڕاکێش دابنێین؟ شیتەڵ کردنی ماددی و هۆکاری بەرژەوەندی لە هەر کەسێکەوە بێت، لە ڕاوە ڕێویەکی بە تەڵە بکرێت داوا دەکات مرۆکە دوو جاران بە عەبد بزانین: جارێکیان دیلی ڕێوی بە تەمای گۆشت و کەوڵی، جارێکیشیان دیلی تەڵەکە بۆ ڕاوەکەی بەکارهێناوە.

لە دروست کردنی ئاوریشم مرۆ ئەسیری کرم و پەلکەدار و ئەو مەکینانەیە بەکاردێن لە ڕستن و چنین و گواستنەوە و فرۆشتن و چەندەها شتی دیکەش، هەرچی کرم و دار و بۆیاغ و چەرخ و بازاڕیش هەیە قیت ببنەوە وەک پێشتر ڕێوی و تەڵە قیت بوونەوە بە حاکمی سەر ئیرادەی مرۆ. سەیریش لەوەدایە کە زاناکانی کۆمەڵایەتی گورگ بە ئەسیری ڕێوی و چوێلکەش بە ئەسیری کرم دانانێن لەو ڕاوە خۆراکەی دەیکەن، تاکە سەبەبێکیش بە بیردا بێت لەو هەڵوەستە سەرەو بنەیاندا ئەوەیە لە گورگ و چوێلکەدا کۆمەڵایەتی و مێژوو و گۆڕانکاری ژیاری نادۆزنەوە هەتا بیاندەنەوە بە هۆی ماددی بەرژەوەندی ئیتر با گورگ بە کەیفی خۆی ڕێوی بخوات... با هەر خۆی کێشەر و کارا بێت بە دافیعی برسیەتیی و وزەی نێچیر گرتن.

ئنجا ئاوڕیش لە فاکتەری تەناقوز نادەنەوە لە کێشەی نێوان گورگ و ڕێویدا هەر چونکە تەناقوزەکە نابێتە هۆی گۆڕانی گورگەکە وەک کە دەڵێن هۆی گۆڕانی بەشەرە. هەروەها بێدەنگیش لە سەلبییەتی لەکلەک و گورگ و بەستەزمانی تر بەرانبەر دیاردەکانی حەوا و تریفەکانی ئاسمان کە نایەن

«بەستەزمانەکان» چیرۆکی ئەفسانەیی و دێڕە شیعر و جۆرەها خەیاڵ و سکالاّ و ڕۆکنەکانی پەرستنیان بۆ ساز بدەن وەک کە مرۆڤ دەیکات بەڵام هەر ئەو زانایانە کە دەبینن مرۆ دیاردەکانی سروشتی پەرستووە و قوربانی بۆ بورکان بردووە و تەوتەم و تەلیسمی دروست کردووە بۆ دەفعی گەزەندی پەنام بە پێویستیان زانی کە هۆش و ئیرادەی لغاو بکەن بە داوی ملەچەرخێی وەلایانەوە و ملکەچ بوونی بۆ دەسەڵاتیان. ئەو زانایانە خوای میهرەبان لێیان خۆش بێت، دێن مرۆ دەکەنە دەستبەستەی هەر شتێکی جوان کە خۆی دروستی دەکات بەوەدا کە ڕەفتاری دەکەنە نەتیجەی حەز کردنی لەو شتانەی دروستی کردوون ئیتر کردیانە دیلی ئابووری کە خۆی ئافراندوویەتی و دیلی ڕامیاری و دەوروبەر و تاناقوز و هاندەر... ئیتر لە تەعلیلیاندا دەبێتە جاڵجاڵۆکەیەکی کەوتبێتە داوی ڕیسی خۆیەوە، ئنجا لە ڕێی مەفهوومی عەکسییەوە ئاژەڵ لە کۆتی ئەوتۆیی ئازاد بووە چونکە جیهانەکەی ئەو بێ کۆتە.

زاناکان لێیان دەوەشایەوە لەو قوربانییەی، مرۆ بە نیازی خۆپارێزی بە بورکان و تۆفانی دەبەخشێت دەلالەتێکی تایبەتی بۆ حورمەتی مرۆ بدۆزنەوە بەوەدا کە کارەکەی لەچاو گیانلەبەری دیکە زێدە فامێکی تێدایە کە هات لەو قوربانییەدا تووڕەیی سروشت و دابین کردنەوەی لە ڕێی دیارییەوە تێک بەست بە قیاس کردن لە هێوور بوونەوەی غەزەبی دەسەڵاتداران لە ڕێی دیاری و پاڕانەوە. خۆ کە هات بەر لە دەیان هەزار ساڵ دیاری و ڕەزامەندی بۆ دەفعی بەڵایەکی بێدەرمان تێک بەست هەر ئەو ئیدراکە بوو فراژی و بەرز بوو تا گەییشت بە سووپەری برووسکە و سیسمۆگراف.

وەختی خۆی مرۆڤ و گاجووت توانای فڕینیان نەبوو هەردووکیشیان دیلی دەوروبەر و یاساکانی سروشت بوون بەڵام هۆشی مرۆڤ کە فەیلەسووفەکان دەیکەن بە بەندەی ماددەی مردوو، ئەو هۆشە خستییە سەر ڕێبازی کێشانە و پێوانە ئیتر کە دیتی پووش و لۆکە و تۆز بە هۆی باوە ڕەهەوا دەکەون کەوتە بیرکردنەوە لە فێڵێکی ئەوتۆ کە ئەو قورسایی لەشی مانیع لە فڕینی، بە هۆی ئامرازێکی هەوای پێ ملزەم بکرێت، سووک هەڵسێتەوە. من بە پێچەوانەی خاوەن تەفسیری ماددی بەرژەوەندی، وەها دەبینم کە مرۆڤ قوربانیی پێشکەش بە بورکان کرد دوو جاران خۆی هەڵاوارد لە جانەوەران و دوو جاران لە شتایەتی (الشيئية) دەرچوو بەوەدا کە دڵدانەوە (ترضية) و دیاریەکەی بە نیازی سەلامەتی تێک بەست دوای ئەوەی کە دیاردەی تەقینەوەی بورکانی لە ئیرادەیەکی پەنامەکی بەست. بەڵێ، دەزانین لە هەردوو بۆچوونەکانی سەهووی کردبوو کە مەعلوومە بورکانی مردوو ئارەزۆیەکی نییە دابین بکرێت بە دیاری، چ ئیرادەیەکی دەستنیشانیش لە تەقینەوەدا پەیدا نییە کە ئەوسا مرۆ توانای نەبوو ئەو فاکتەرانەی فیزیایی بزانێت هۆی تەقینەوە بوون، لەگەڵ ئەمیشدا تێبینییەک دەکرێ کە تەنها مرۆ لە نێوان هەموو بوونەوەراندا بیری کردەوە خۆ بپارێزێت لەو گەزەندەی خۆ لێ پاراستنی بە هەڵاتن و خۆشاردنەوە و شتی ئەوتۆیی مومکین نییە. هەرچی سەلبییەت و وشک هەڵاتن و بێموبالاتی بێت شایەنی بەرد و دار و ئاژەڵە، هەتە هەتایش هەروەها دەبن.

من پەرۆشم لەوەوە نایەت کەلپەلەکان و شتە بژاردەکان بایی لێ وەشانەوە بە هەند هەڵبگیرێن لە لایەن مجێز و ئومێد و تەمای مرۆڤەوە چونکە ئەو شتانە خۆیان لە خۆیاندا ڕاگەیەنی دەسەڵاتی بنیادەمن بەسەر ماددەدا و نیشانەی کاریگەربوونیەتی لەم جیهانەدا، لە سەرەتاوەش کە دروستی کردن بە نیازی

کەلێن گرتنی پێداویست و تەسەڵ کردنی ئارەزووەکانی بووە، چەندێکیش کارامەیی بەرەو پێش بچێت ئەوانیش بەرەو چاکتریەوە دەڕۆن، جۆرەکانیشیان بە پێی دابەش بوونی ئارەزۆی خەڵک بەسەر جۆرەها وێنە و تام و ڕەنگدا، فرەچەشن دەبن:

خەفەتی من لەوەوە دێت کە بیروڕای قوتیلە و ئەنتیکە دێن مەیدانی بەرینی سەنعەت و بەرهەم دادەنێن بە تەختەی ئیعلان بۆ ڕاگەیاندنی نۆکەرایەتیی مرۆڤ و ئاغایەتیی ئەو کەلوپەلانە. ئنجا جمینی خەڵکیش بە لای شڕوشیتاڵەکاندا دەکەن بە بەڵگەی ڕاست بوونی ئەو بیروڕایانە کە ڕەفتاری خەڵکەکەی داوە بە هۆی ماددی بەرژەوەندی و ڕۆڵی خاڵقی ئەو شتانەی پووچاندۆتەوە بەوەدا کە کردووەتی بە نۆکەر نەک پیاو ماقووڵ... پیلکێشکراو نەک کێشەر... تۆبزی لێکراو نەک ئیرادە ئازاد... ئاوێنەی تیشکدەرەوە نەک هۆشیار، واقیعیش ئەوەیە ئەگەر لە کەلوپەل و کوتاڵێکی بخرێتە ڕوو، چ هێزی دڵکێش و ئیرادە مرێن هەبێ هی دروستکەر وەیا نیشاندەر وەیا برەوبەخش وەیا قرغکەر وەیا مامەلەچی ئەوانە نەک هی کوتاڵەکە کە زووتر وجودی نەبووە لە دووارۆژیشدا نەدەبوو ئەگەر مەهارەتی مرۆڤ نەبوایە و لە هەزاران میل ڕێگەشەوە نەدەگوێزرایەوە بۆ بازاڕی حیللە و بێروت ئەگەر مەبەس ڕاکێشانی حەزی مرۆی ئەو دوو شارە نەبوایە.

ئا لێرەدا ئیرادە و حەزی مرۆ لە ڕووی ئالووێرەوە بازاڕەکان تەسەڵ دەکەن بە کاڵای سوودبەخش و زیانبەخش، هەر ئەو ئیرادە و حەزانەی لایەنی فرۆشتن و کڕینیش دێننە ناو گەپی ئیقناع و سەر نەرم کردنی دوولایی وەک کە لە گەپی شەترەنج و شەڕە شمشێردا هەر لایەنە هەوڵ دەدات لایەنەکەی دیکە مل ڕاکێشێت بۆ مەرجەکانی. لەوانەیشە دەوڵەت بە سیفەتی لایەنی سێیەم، یان دز و جەردە داخلی مامڵەت بێ یان ئەوە ڕوو بدات لە کردەوەی مرۆ کە بە بیردا نایەت بۆ ڕەواجی کوتاڵەکە یان بێڕەواج کردنی یان لەناوبردنی. تۆ ئەگەر داوێکی گوریسکێشەکێی نێوان مامەلەچییانی کەلوپەلەکە هەڵگریتەوە دەبینی بەرەو قولایی ڕۆ دەچێت تا تەختی بنیاتی کۆمەڵ و ویژدانی تاک دەشبینی کەلوپەلەکە دەشلێتەوە لەگەڵ داوا کەوا بە پێی ڕاکشانی ئیرادەی خەڵک بۆ داواکە و تێنووسانیان لێی، کەلوپەلەکەش هێندەی بلێی بێئیرادەیە و بێدەسەڵاتە لە ڕەفز و ڕازی بوون و مل نان.

ئنجا ئەگەر تەقدیر وابوو کە تەعلیلی ماددی و نامادی بتوانێ ڕاڤەی ڕەفتاری مرۆ بکات پێویستە دەست توند بکات لەو حقیقەتانەی کاریگەرن لە جیهانی بەرینی مرۆدا و دەڵێن: مرۆ کاتێک ویستی حەز و مجێزی خەڵک ببزێوێ وەیا ئیرادەیان بمرێنێ چ دەسەڵات و مەهارەتێکی هەیەتی بەکاری دەهێنێت بۆ ئیقناع وەیا ناچار کردن بە پێی ئەو کەرستەیەی لە دەستیدایە کە یەک لەوان دڵکێشانە بە جوانیی کوتاڵەکە و یەکیشیان بە زەبری کوتەک... مەنتیق... ئەخلاقیات و شەعبەدە و مێشک سڕینەوە و باوەڕی دینی و ئایدۆلۆژی و شیرن کردن و قێز لێ هەڵستاندن... و چی دیکە و چی دیکەی ئەوتۆ کە هەرگیز لە پەراوێزی جۆرەها بیدعەتی مرۆ دەرناچێت کە هەر خۆی فێڵباز و هەڵخەڵەتاوە و نۆکەر و پێشەوایە و حەبسکەر و بەندییە و کوژرا و بکوژ و چاک و بەدە و زانا و هێڕە و ... و... هەر یەکێکیشیان شێوازی خۆی هەیە - یان نییە- لە ئیقناع کردن و ئیقناع بووندا لە چپاندن و سەرشۆڕ کردندا. ئنجا ئەگەر یەکێک بلێ: خەڵق کە حاڵوباریان یەکچوون بوو ڕەفتاریشیان یەک چوون دەبێ بەوەشدا نزیک دەبنەوە لە

داهێزانی ئیرادەی زاتی و فشانەوەی حاڵەتی پەنجە نیشانی تاکایەتی. ئا ئەو قسەیە تامەزرۆیی خاوەنەکەی نیشان دەدا بۆ چپاندنی شەخسییەتی مرۆ وەک بڵێی لە دادگەی فەلسەفەدا خۆی قەرزدار کردووە بە ئیسپات کردنی هێزی «حاڵوبار» و خوێڕیەتیی «ئیرادە و هەڵاواردن». ئاشکرایە ئەم تەرزە بیروباوەڕە بە ئەسڵ لە چەسپاندنی تەفسیری ماددییەوە بە عەقڵاندا دێت دەنا بەڵگە لەسەر نەبوونی ئیرادە و ئیختیار لای غەیری مرۆ گەلێک ئاسانترە لە ڕاسان بۆ کوژاندنەوەی ئیرادەی زێدە بەرچاوی مرۆڤ لە حاڵی ئاسایی و بێ کوتەککاری. بۆ تۆ ئاسانترە بڵێی کراس بێئیرادەیە نەک کرپارەکەی بە ملەچی کراسەکە حیساب بکرێت، گوڵەگەنمی حەز بزوێنی سەپانەکە بەردەستی سەپان بێت نەک سەپان ئاڵقە بە گوێی گوڵەگەنم بێت، پتر بە عەقڵدا دەچێت. تەفسیری ماددی چالاک و خەریکە دەیەوێت ئیقناعت بکات کە فڕۆکە لە موعادەلەی گۆڕانکاریدا لایەنە بەهێزەکە بێت بە بەهانەی ئەوەی، فڕۆکە پێداویستێکی ماددی کۆمەڵە لەوەشدا هەوڵی پەنجا هەزار ساڵەیی مرۆ دەشارێتەوە و زەینت بە سەهوو دەبات لە ئاست بازێکی مرۆ هاویشتوویەتی لە ژیانی شکەفتەوە بۆ فرین بە فڕۆکە و هەموو لێهاتوویی و زیرەکیەکەی دەکوژێنێتەوە هەر هەتا فڕۆکە ببێتە حاجەتێکی ماددی ڕۆژگاری کارەبا دنەی مرۆی دابێت و لێی خوریبێت و تێی هەڵپێچابێت بەرەو فرین و قاچەکانی بە قەنارەی مەزهەبی تەناقوزەوە هەڵواسیبێت.

زەرەرێک شک نابەم لەوەدا بگەڕێمەوە بۆ ئەو گوتەیەی کە دەڵێ ڕەفتاری مرۆ بە تێکڕایی لە حاڵی وەک یەکتردا لێک نزیک دەبێتەوە: ڕاستییەکەی هەموو خەڵک لەیەکتر ناچن چونکە ماددەی ڕەقوتەق نین کە دەستووراتی ئەزەلی و ئەبەدی بیانسوورێنێت تا ئەوەی دوو برا لە ڕەفتاردا لێکتر جودان هەرچەند زەرفیان لە یەک خێزاندا وەک یەکە. ئنجا ئەگەر بە محال ڕازی بین لەوەدا خەڵق لە هەموو ڕوویەکەوە هەمووی چون یەک بن ئەوسا یەکجار سەیر دەبێ ئەگەر هەموو خەڵق وەک یەک نەبن چونکە ڕوو بە ڕووی موعادەلەیەکی ساکار دەبین وەک ١+١=٨-٦=٢-٠=... بەڵام کە لە قەوارەی ورگدا جودا بوون مجێز و میقداری خۆراک و پێوانەی فانیلە و پێداویستی ماددەی هەزمکەر لێکتر جودا دەبن، تەناقوز و لێکترچوونیش با بەکەیفی خۆیان بجووڵێنەوە هەر دەبێ لەگەڵ قەوارەی ورگی خەڵکدا بگونجێن. خۆ ئەگەر جودایی هێزی چاوتیژی خرایە سەر مەسەلەی ورگ گیروگرفتی تەناقوز بە نیسبەتێکی هەندەسی هەڵدەکشێت. خۆ ئەگەر جوداوازیی باڵاشیان بە دوادا هات تەناقوز دەشێوێت چ بکات لەگەڵ ئەو خەڵقەی هێندە ڕاحەت بوون هەتا یەکچوون بوون.

بە ڕاستی سەرم سووڕ دەمێنێ لەوەدا چۆناوچۆنی بتوانم کاریگەرایەتی مرۆ و کارتێکراویی هەرچی مەوجوودە لە ئەرز و ئاو و ئاسمان و مردە و زیندە ڕوون بکەمەوە لەو ڕۆژەڕا مێشکی مرۆ بە فاکتەری «هۆش» پژاو جودای کردەوە، گردەبڕ، لە غەیری خۆی چونکە تێک ئاڵقانێکی لە کۆمەڵدا و ڕەفتاری تاکە مرۆ هێندە حەپەسێنە و ژمارەی ئەوتۆت دەداتێ لە کردەوەی بەرز و نزم حیکایەتی بابای داهێنەری شەترەنجم بە بیر دەهێنێتەوە کە پاشای شارەکە ویستی پاداشی بداتێ داهێنەرەکەش داوای کرد خانەکانی شەترەنجی بۆ پڕ بکەنەوە بە جۆ، لە خانەی یەکەم دەنکە جۆیەک و لە هی دووەم دوو هێندە و لە هی سێیەم دوو هێندەی دووەم دابنێن و پێ بە پێ دوو چەندانی بکەن هەتا ٦٤ خانەکەی تەختە شەترەنج

پردەکرێتەوە... دیتیان جۆی دنیاش بەشی ناکات. لێرەدا قسەیەک لە سەرۆکانی ئەکادیمی بەریتانیا دەگێڕمەوە کە لە دیاریی سالانەی گۆڤاری «المقطم» ی میسردا بڵاوکرابۆوە بەو قسەیەش دەمەوێ تێک ئاڵقانی باس کراو روونتر بکەمەوە کە گوتبووی لە بارەی مەتەڵی ژیانەوە:

ئەگەر زانای فەلەک بتوانێ بە وردی پێشبینی بکات لە ژمارەی ئەو مانگگیران و رۆژگیرانەی لەیەک ملیۆن ساڵدا روو دەدات، هەرچی زانای سەر ئەرز هەیە بە گردی و بە هاریکاری ناتوانن پێشبینی بکەن لە رەفتاری مێشێکی بەرەڵلا بکرێت لە ژوورێکدا، منیش پەنجا ساڵ پاش ئەو گوتەیە دەڵێم: تۆ بڵێ چۆناوچۆنی دەشێ پێشبینی بکرێ لە رەفتاری ئەو شارەهەنگە بەشەرییانەی یەک ملیۆنی و دە ملیۆنیی ئاخناو بە گرێ و گاڵ و تێک ئاڵقانی کرداری کۆمەڵ و تاک، چ میراتی بێت و چ تازەی زانستی... ئەفسانەیی... سەر بە ئابووری... کارەبایی... گوێزانەوەیی... شیناووردی... کوتاڵی... حکومەتی... ئەهلی... ناوچەیی... جیهانی... مەردانە... ژنانە... حیزبی... دەسەڵاتی پەنام و ئاشکرا کە وەکوو سێبەر یاخود خەتی «طول وعرض» دەکشێن و تەختەی ترس پڕ دەکەنەوە کە لە سەرەتاوە دەست پێ دەکات بە ترس لە مودیری مەکتەب ئنجا لە عەنتەری گەڕەک و ئنجا هەڕەشەکەرانی ڕوتبە و نیشان بەسەر سینە و قۆڵیانەوە کە خەڵق دەتۆقێنن هەتا بە ملی کەچەوە جزیە دەدەن<١٣>.

ئیتر لەو مەنجەڵەی وەها بە کوڵ هەموو هۆشپەسەندییەکانی<١٤> دەستووری تەناقوز و بەرژەوەند و حیسابی بیردۆزان بەسەر کاغەزی لووسەوە دەبنە هەڵم... مێشێک ڕەها دەبێ لە کۆتی بیردۆزی و پێشبینی و چاوەڕوانی ئنجا پێنج هەزار ملیۆن ئادەمیزادی دابەش بووی بەسەر هەزاران ڕەگەز و باوەڕ و، تێک ئاڵاو بە گرێ و گاڵی بێئەژمار و چەندایەتی و چۆنایەتیی تاقانەیی و نیشتمانی وقەومی نێودەوڵەتی و جیهانیی بێسنوور و چی بێ نیهایەتە لە مۆدێل و مجێز و جۆرەهای تەسلیە و وێنەهای حەرام و حەلاڵ، ئا ئەو پێنج هەزار ملیۆنە چ پێشبینیەکی لە بارەوە دەکرێت؟ دەشزانین هەر تاکێک لەو ملیارانە دەشێ جودا بێ لە برا و برادەری بە خۆی و ئارەزووەکان و قەناعەتەکانی و هۆشی ون و ئاگاداری و تەجرەبەی لە ژیاندا و چی دەیحەسێنێتەوە و سەغڵەتی دەکات. بگرە، لەوانەیە هەر ئەو تاکە خۆی لەم رۆژەدا جودا بێ لە دوێنێی بە پێی میزاج و جوداوازیی کاریگەران و جۆرەهای پەکخەر و هاندەر. هەر یەکێکی لەوانەی ڕاستیش ڕۆیشتوون دەشیا بە لایەکی تردا ڕۆیشتبایە بە مەرجێک تەجرەبەی جودا بایە لە تەجرەبەی هەوەڵ جار قەناعەتی پێ قاڵب بەستوو بووە. داوە موویەک بەسە بۆ ئەوەی رووکاری بەرەو باوەڕی غەیبەوە بۆ لای بێباوەڕییەوە گۆڕابایە ئەگەر لە گەنجایەتیدا بە بێ ئیمانێکەوە گیرسابایەوە.

لەلایەن بەرەو چەپ بوون و بەرەو ڕاست بوونیەوە لەوانەیە بە ڕێکەوت ڕێنموونێکی سەر بە ڕاست یاخود سەر بە چەپی بۆ ڕەخسابێت. زۆریش وەها بوو کەسێک لە دەروونڕدا ئیمانی هەژاوە یاخود ڕماوە بەڵام شەرمی دێتەوە بە دیمەنێکیەوە ببینن کە بە لایانەوە نا ئاشنایە هی وەهاش هەن ئیمان بە چەند درهەمێک دەفرۆشن، هەیشە خوێنی خۆی دەدات و ئیمان ناگۆڕێت. تۆ ئەگەر کنە بکەیت لە حاڵی کەسێکی شەیدای قومار وەیا فروفێڵ وەیا کۆترەبازی وەیا کەیف وەیا درۆ وەیا هەواوهەوەس وەیا سەرکزەڵەیی وەیا لووتبەرزی وەیا هەرچی ناوی «متناقض» ی لێ دەنێت سەیرت دێتەوە لە دۆزینەوەی

ئەوتۆ بە بیری فەیلەسووفدا نەیەت وەک کە یەکێک لێی زەحمەت بێ درهەمێک لە پێناو نیشتمانەکەی خەرج بکات کەچی گیانی لە دەست بدات بۆ دامرکاندنی مەراقێکی کەودەنانەی وەک دزیەتی هی ئەوتۆش پەیدان هەستیان کول دەبێت ئیتر مسیبەتی ئەرز و ئاسمان نایبزوێت و کەیف و شادی هەوەڵ و ئاخریش نایکێشێت. کەسێکی لە بەنگکێشی ڕابێت خۆی و دایک و باوکیشی دەفرۆشێت بۆ دوو نەفسەی «کەیف...» یان یەکێکی سەر بە لایەن فکرێکی سیاسییەوە ئەو خوێریەتییە بکات کە بەنگکێش دەیکات، دڵنیاش بە لەوەدا کە ئاشتیخوازی ئەوتۆ دەبینێت هێندە تیژڕۆیە فەتوای کوشتنی هەموو ئەو کەسانە دەدا کە نەهاتوون ئیمان بە ئاشتی و بەزەیی بهێنن...

ملیۆنەها شێتی باوەڕی پەرگیری هەن دوودڵی ناکەن لە تەقاندنەوەی ئەرز و هەرچی و هەرکەسی تێدایە بە نیازی پاک کردنەوە لە گوناحان... درێژەدان بە گەشتی ناو ئەم دەروە سەر بە کۆتایی ناگەیەنێت لە هەر کولانەیەکەوە تێبروانیت موتالای سەیر و سەمەرە دەکەیت لە کەینوبەینی ئەم مەخلووقەی کە فەلسەفە و بیردۆزی تۆڕی تەفسیر و تەعلیلی بە دەورەدا دەتەننەوە تا بتوانن خواز و ئومێد و «تصور» ی بکەن بە بەڵگەی ڕاست بوونی ئەو شتانەی تەمایان لێ ناوە هیچیشیان لێی بە ئاوات ناگەن مەگەر ئەوەی بە قەمچی یان ئیقناع یان گومڕا کردن مەیسەر بێت، جۆری ئەو تەرزە وەسیلانەش بێئەژمارن.

ئەو گوتەیەی دەڵێ مرۆ هاوچوونن هێندە سادە و بەستەزمانە وەک ئەوەیە بگوترێ ئەستێرەکانی ئاسمان وەک بە چاو دیارن لێک نزیکن.

بەڵام ئەوانەی بە ڕواڵەتی گوتەدا دەڵێن مرۆ هاوچوونن لێی ناگەڕێن بچێتەوە ژێر ئەو دەستوورانەی، بە پێی ڕانواندنیان، لە پێداویستەکانی سروشت و مجێز بۆیان دادەڕێژن. بگرە ئەو کەسانە لە هەموو سیاسییەک و دەسەلاتدارێک سوورترن لە سەر زنجیر کردنی ئیرادە بە مانیع و بە پەرچ دانەوە چونکە بێگومانن لەوەدا گوتەیێکی بە مەهارەتەوە دەینەخشێن بابەتی سیاسین بەکاری دەهێنن لە ڕەوا کردنی مەنع و پەستاوتن و لووتشکاندن و لێخوڕینێکی بە دوایاندا دێت.

لەوپەڕی ئەوبەریشدا [بەری ڕاستەی بە لای چەپڕۆیانەوە] دەبینیت ئەوانەی کە ڕاست دەکەن و دەڵێن جوداوازی لە مجێزی تەبیاتی بەشەردا هەیە ڕێ دەدەن بەو جوداوازییە خوازی خۆی هەڵبژێرێت، یاسای وەهاش دادەنێن کە لەگەڵ ئارەزۆی خەڵق بڕوات تا ئەگەر ئارەزۆی زۆرینە گۆڕا یاساش بەو پێیە بگۆڕێت، هۆی بیر و خۆڕوونکردنەوەش لە دڵخوازی هەموو کەسدایە و بووە.

ئاشکرایشە، بەر لەوەی حورمەتی بیروڕا قسەی لێوە بکرێت ئەو حاڵوبارە کۆمەڵایەتییەی کە دڵخواز و مجێزی تێدا بە دەنگ دێن هەرگیز بڕیار نادات کرپاچ و هەڕەشەی مسیبەتان بە کاربێت چونکە یەکەم خشت لە هەڵنانی بنیاتی کۆمەڵایەتی سەر بە ڕێزنان لە «ارادە» بریتیە لە نوختە سەرەتای ڕێزنان لە زاتی تاک کە لە پێشەوە داوا دەکات دان بنرێ بە جوداوازیی بیروڕا و خواز و نیگای بەرەو دوواڕۆژ، ئەمەش لە سێبەری بارێکی کۆمەڵایەتیی ئۆگرگرتووی فەلسەفەی live and let live – «بژی و با خەڵقیش بژین» مومکین دەبێت بە جۆرێکی وەها کە کەمترین لێکخشاندنی ئیرادان ڕوو بدات، ئەوسا ناز کردنی هەر کەسێک بە بیروڕای خۆی نازی خەڵقیشی سەلماندووە، هەر جۆرە مەیلێکیش بۆ خەفە کردنی مافی خەڵک لە بەکارهێنانی خوازیان دەکێشێتەوە بۆ بەرەڵڵا کردنی بیردۆزیی تەناقوز لەو هەوڵەیدا کە

سەرەنجام یارمەتی لایەنێکی بەهێز دەدات بۆ تێبردنی هەموو لایەنێکی دیکە. سەیر دەبوو ئەمما سەیر ئەگەر شیابا لە سەردەمی سۆمەر و فیرعەونەکانەوە مەبدەئی تەناقوز لە شکڵێکی بەرنامەی فەلسەفیدا خرابایە گەڕ و بەردەوام بوایە لە پاڵاوتە کردن و تێبردنی پشتاوپشت بکوتێت و ببڕێت و نەهێڵێت بە دەستی کرایەوە و بێ لەمپەڕ.

بەڵێ دەزانین تێبردن (اختزال) نە کەم بووە و نە سووک بە درێژایی ڕابردووی پڕ لە کارەسات بەڵام ئەو تێبردنە و خەفە کردن و هەڵکەندنەی لە مێژوودا ڕووی داوە شتێک بوو چ فەلسەفەیەک بە ڕەوای نەزانیوە و داوای نەکردووە دەستنیشانی ئەو تیرێژانە بکرێت کە نەهێڵانیان بە عەمدی و بە ئیسراری پێشەکی بڕیاری لەسەر درابێت مەگەر لە حاڵەتی بە سفتوسۆی وەهادا کە وشکە باوەڕی بە خۆوەگلاو سوور بوو بێ لەسەری. ئنجا ئەگەر پیرۆزی و ڕەوایی‌ی تێبردن لە ڕێی حەتمی بوونی ئەو شتانەی تەناقوز داوای دەکات بوو بە بەرنامە، دەرفەت نامێنێ خەڵک لە سێبەری لێک بووردن و پێکەوە هەڵکردن و ئاڵوگۆڕیی بەرژەوەندا هەناسەی ڕاحەت هەڵێنێت ئیتر هەر خانەیەکی گەڕەک لەوانەیە خۆ ئامادە بکات بۆ تێبردنی دراوسێکەی بە بەهانەی نەگونجانی بەرژەوەند.

هەر لە بواری ئەوتۆوە بووە، کەسانێکی لە عومریاندا مریشکێکیان سەرنەبڕیوە لە هەرای خوێناوی دیندا کەوتوونەتە چالاکی. گوێ نەدانە گیان و ناموسی خەڵک بە لای دەستدرێژکەرەوە ئاسان نابێت تا ئەو دەمەی حورمەتی کۆنینەی تازە نێچیرەکەی بە لاوە سووک دەبێت، مرۆی بەساڵداچوو دەست بۆ ناموسی بنیادەم درێژ ناکات ئەگەر لە ویژدانیدا تۆسکاڵێک حورمەتی ناموسەکەی لا مابێت، بەڵکوو ستەمکاریش خۆ ماندوو ناکات بە ڕماندنی خانە و پڕکردنەوەی بیر و بڕینی درەخت ئەگەر ئەو شتانە لەبەر چاویدا لە ڕێکاری بێنرخی و بێئیعتیباریش نزمتر نەبووبێتەوە دەنا بە کوشتنی خاوەنەکەیان دڵی دادەمەزرا و ئەرکی پڕکردنەوە و بڕین و ڕماندنی لە کیسەدا دەمایەوە، توومەز ئەو شتانە بوون بە «نرخی گلاو» دەبێ لە ناو بچن.

بە کۆتایی‌ی گەیشتن لە وێنەی ئەو ستەمانەی سوودی مادییان پێوە نییە کارێکە لە توانا بەدەر، هی وەهاشیان تێدایە تا نەقەومێ خەیاڵ بۆی ناچێت. ژماردن و مومکین نەبوونی ژماردنی ئەو وێنە ستەمانە وەها ڕاناگەیەنێت جیهان یەکسەر خراپەیە، کە بمانەوێت وێنەی ئەوتۆیی چاکە و ناموس باس دەکەین وابزانین جیهان یەکسەر چاکەیە، بەڵام مەبەستم لە جووت کردنی وێنەی لەیەکتر جودا، پتر، هەموار کردنی ڕێی سەلماندنی ئەو قسەیەمە کە دەڵێم سەرچاوەی پەسەندکاری و دزێوکاری مرۆڤەکەیە و هەر هۆکارییەکی بهێنینەوە لە ڕێی تەناقوز و بەرژەوەند یاخود هەر فاکتەرێکی دیکەوە بێ بۆ ڕاڤەی ڕەفتار [ی مرۆ] هیچی نیشانە ناپێکێت ئەگەر مرۆ بە کارای یەکەم و لایەنەکانی دیکە لە موعادەلەدا بە کارتێکراو دانەنێت. تۆ ناتوانیت ئیشتیهای مرۆڤ ببزێویت بە خۆراکی بەهەشت ئەگەر نەخۆش یان بەڕۆژوو بوو یان مجێزی لە خۆراکی دیکە بوو یان لێی حەرام بوو، نازدارترین کیژی جووانیش دڵی نابزێوێت ئەگەر منداڵ بوو یان پیری ئیفتادە بوو یان زێدە بە تەقیە بوو یان ئیشتیهای نەبوو یان دەربەستی سلوکی ناموسکارانە بوو، هەروەها هەرچی دنەدەر هەیە یەک یەک بیانگرە دەبینیت هەمووی بێ تەئسیرە ئەگەر بابای دنەدراو حەزی لێ نەکردن. کە ئەمە دەڵێم هەرگیز گرنگیی دنەدەران و

دنەکوژان نەفی ناکەم کە دەزانم جیهان بە دەوری مرۆڤەوە سێ جۆرە: یار و نەیار و بێلایەن. بەڵام یاری و نەیاریی شتان لە پلەی بەڵگەنەویستدا نین چونکە یار و نەیار و بێلایەن بە پێی چەژ و نەریت و یاسا و ئایین و بە پێی حاڵوبار و لە ساڵێکەوە بۆ ساڵێک دەگۆڕێن، هۆی گۆڕانیش گۆڕانی ئارەزۆی مرۆ یان حاڵەتی یان بۆلوانی دەبێ، ئنجا هەر گۆڕانێکی بەسەر بابەتی فرۆشەمەنیدا‹١٥› بێت. لە لایەن فرەچەشنی و زۆری و کەمیی ئەو بابەتانە لە فرۆشگایاندا هەمووی کردەی مرۆیە تا ئەگەر لەواندا مجێز بزێوییەک هەبوو ئەویش هەر سازشی مرۆیە مەگەر لە حاڵوبارێکدا کە بە دەگمەن پێستی سمۆرە و گەزۆ و گۆشتی نەهەنگ و چشتی سروشتکرد لە خۆوە نایاب بن ئەوساش مرۆ ڕاوی دەکات وەیا کۆی دەکاتەوە و بە جۆرەها فەندی دنەدان خەریکی دەبێت.

نووسەر و بێژەر لە کۆن و نوێدا هەبوون پایەی تاکیان لە بنیاتی کۆمەڵدا دەبردە پایەی ئەندام لە لەشی زیندوودا، وێک چوواندنەکەش شاعیرانە و جوان و هاندەرە بۆ هاریکاری و بەرژەوەند تێک بەستن بەڵام جوداوازییەکی زل هەیە لە نێوان هەردوو حاڵدا چونکە کەرەستەکانی لەشی زیندوو لە سەرەتاوە تەرخان کراوە بۆ بەردەوام بوونی ژیان، زۆر بە ڕێکیی کۆمپیووتەرانە لە هاریکاریدان و ژیانی هەر یەکەیان بەندە بە هی ئەوانی دیکەوە کەچی تاکی مرۆ لە نێوان تۆڕێکی گرێیاویی کۆمەڵایەتی دەخەبتێت کە پڕە لە هاریکاری و جوداوازی و شەڕە چەپۆڵک و جۆرەها سازشت کە هەزاران تاکی تێدا دەفۆتێت بێ ئەوەی بکێشێتەوە بۆ مەرگی تاکەکانی دیکە چونکە پێوەندی کۆمەڵایەتی زۆر داوی پێبەستی مەعنەوی چاوەدێرانەی تێدایە دەشێ خۆلێدزینەوەی تێدا بکرێت یان ڕووکاری بگۆڕێت کەچی پێوەندی ئەندامانی لەش زیندەڵی (عضوي) و جۆشخواردووە.

حەقیقەتێکی گرنگی لایق بە تێبینیش ماوە بگوترێ: بایی پێوەندی سەلامەتیی تاک بە سەلامەتیی کۆمەڵەوە پلەی ژیاری‹١٦› و پێشکەوتن خۆدەنوێنێ و هەستی بەرپرسیاری و ڕێز لە یاسانان و شیرازە پارێزی دەزێتەوە بەوەشدا پێویستی بە خەفە کردن و چپاندنی کەسایەتی کەم دەبێتەوە. ناشێ لە بیر بکەین، خوار و ژووریی کۆمەڵگان لە لایەن ژیارییەوە دەچێتەوە بۆ خوار و ژووریی مرۆیەکانی نەک ساختمان و ڤەترینەکانی خۆ ئەو شتانە نەڕوان وەک گیا لە کناران دەڕوێ بەڵکوو بلیمەتیی کەسانێکی تێهەڵکشیبوون لە زانست و هونەر و تەکنیک بە مەلۆتکە خستنیە کۆشی کۆمەڵەوە بەوەشدا ڕێکاری‹١٧› شەقام و فێرگە و چێشتخانەکانیان بەرزکردەوە.

تۆ بێنە عیمارەتێکی کۆندیشندار لە هۆڕ دروست بکە و ببینە هۆڕنشینەکان چۆن سەریان لێی سوڕ دەمێنێ. خۆ خانە و مصنوعات مامۆستا نین خەڵک فێر بکەن چۆن ڕەفتار دەکەن و پێش دەکەون. ئەگەر سەرنج بگریت لە ڕەفتاری تاکانی سەر بە ژیاریی و پێشکەوتنی نزم و بەرز، لە خەبەر بوونیانەوە تا نووستنیان، حیرەت دەتگرێ کە چەند لێک جودا و فرەچەشن و دژ بە یەکترن: تاکێکی بگرە لە تەنبەڵی کوشندەیەوە و برۆ بەرەو نوێژ و ڕۆژوویەوە هەتا خنکانی لە سەما و مۆسیقا و فووتبۆڵی... مرۆ هەرگیز ئەو خەڵقەندەیە نییە لە کتێبان سەری پێدادەگریت وەک بوونەوەرێکی پوورەهەنگ و شارەمێروو هەر خەریکی دانەوێڵە داکردن و شەمێ و هەنگوین تێکەڵ کردن بێت: مرۆ دروستکەر و ڕمێنەرە، چالاک و تەنبەڵە، پەرستگار‹١٨› و بێخوایە، فریشتە و ئەهریمەنە... بە پانایی نێوان ئەمپەڕ و ئەوپەڕی پەسەندی و

گەنین و درێوی و جوانی بەسەر جۆرەهای جۆری خەریک بووندا دابەش دەبن. خۆ ئەگەر مرۆڤ خەڵقەندەیەکی بەرژەوەند ئاکار بوایە بە پێی پێوانەی بیردۆزی و فەلسەفانەوە کەس نەیدەزانی بە کام پلەی پێشکەوتن و پاشکەوتن دەگەیشت، جا ئەگەر بە دووا سوودی خولاسە کەوتبایە بە ناچاری دەبوو بە کۆمپیتەر لە لایەن عەقڵەوە، تێکەڵ بە جانەوەر [ی بەرز] لە لایەن غەریزەوە، ئیتر بیر بکەوە لە «کۆمپیتەری غەریزەدار» ئایا پاش لێدارِنینی ئەو پەراوێزە بەرینەی تەبیات و خووی بە دەوری مرۆڤایەتیەوەی بوو چی دەکرد چونکە دەورێکی زێدە گرنگی هەیە لە چارەنووس و ڕاڕەوی وەک تاکێکی دابڕاو لە کۆمەڵ تا تاکێکی بەند بە کۆمەڵگەوە: تۆ داوێک لە داوەکانی ڕەفتاری مرۆ هەڵبگرە و با بڵێین داوی حەزی یاری یا مەیلی زایەند (جنس sex) یان ماددەویستی یان ژووان پارێزی، سەیر و سەمەرە دەبینێت لە هەڵگرتنی ئەرکی ئەو خووەی چۆن گیانبازی بۆ دەکات و بە قەدەر توانا لێی خەرج دەکات. وەی چارەڕەش خۆی، ئەو کۆمەڵگەی دەسەڵاتدارە بەهێزەکەی گیرۆدەی دنەیەکی هەڵەشە یان هەوەسێکی شێتانە یان حەزێکی گەمژەڵ بێت: مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە، یەک لە شاهەکان، لە پێناوی شتێکی لێی خۆش نەهاتبوو فەرمانی دا بە یەک لە بەردەستەکانی هێندە هەزار چاوی بنیادەمی بۆ بکۆڵێت، کە چاوەکانیان ژمارد دەرکەوت جووتە چاوێک لە مەبەست کەمترە، شا ئەمری کرد جووتە چاوی ئەو بەردەستە بکۆڵن لە بری نوقسانیەکە.

دەشێ تاکی عادەتی بگرین بە تاکێکی دەسەڵاتدار کە ئەویش بە پێی دەسەڵاتە کەمەکەی و لە گوێرەی گەمژەڵیی خۆیەوە خۆی و خەڵکیش ببەتڵێنێ. ماوە تێبینییەکی لە لایەنی «هۆشکرانەوە و بەرژەوەندبینی» یەوە بکرێت: وەک ئاشکرایە سەرەتاکانی تەمەن هەتا پلەی گەنجایەتیی ژیر و بەبرِشت قۆناغێکە بەر لە پلەی هۆشیاری و بەرژەوەندبینییەوە بریتییە لە ساوایی و فەراقەیی و دەمڕووتی و دوور لە فکری بەرهەم و لێزیادکردن و قازانجەوەیە. بە دوا ئەوەدا قۆناغی گەنجایەتی دێت کە هێز و کارامەیی تێدا کۆ دەبێتەوە کە دەوری سی ساڵێک دەگرێتەوە ئیتر تەمەنی داهێزان دادێت کە پیتۆڵی لەگەڵدایە بەڵام لە ڕووی هێزەوە زۆر داشکاوە. لەمەوە دیارە تەمەنی «توانا و هۆشکرانەوە» ئەوەیە دەکەوێتە نێوان سەرەتای کاڵی و ئەنجامی پووانەوە. ئەویش بە مەرجێک، ئەو هێندە تەمەنە، گرێ و گاڵ و هێڕی و کشتی تێدا نەبێت و مەزاق و ورێنەی لێ سڕابێتەوە کە هیچ تەمەنێک لێیان ڕەها نییە.

تێبینییەکی دیکەش دێتە حیسابەوە لەوەدا کە ئافرەت لە زۆر وڵاتاندا دووری ئەو موعادەلانە دەژیا کە فەیلەسووف بڕیارە مێژووییەکانی لەسەر هەڵدەنێت تا ئێستاش لە زۆر وڵاتدا حاڵی ئافرەت هەروەهایە ئنجا چۆناوچۆنی سەرجەمی کاران ڕاست هاتووە لەو دەرفەتە تەسکەدا کە هێز و پیتۆڵی «پیاو» تێیدا دەگەنەوە یەکتر؟ وەرامی یەکەم و بەر لە هەموان ئەوەیە کە ئەو سەرجەمە هەرگیز ڕاست نەهاتووە بە پێی ئەوەی کە فەلسەفە چاوەڕوانە پیاو هەمیشە داڵدەی بەرژەوەندی گرتبێتە بەر: نە هەموو کەس بە داڵدەکەوە چووە و نە هەموو پێوە چوونێکیش بەرژەوەند ئامێز بووە، لە ڕابردووشدا کە کار بە جۆرێک لە جۆران ڕاست هاتووە لەوەوە بووە باری ژیان لە خۆوە، ڕۆژ بە ڕۆژ، گلۆر بۆتەوە بێ ئەوەی ئاوڕ بداتەوە لە خەفەتی فەیلەسووفان کە ناچارن ژیان و گوزەران هەڵنێن لەسەر بەرژەوەندبینی و هۆشمەندایەتی هەر هەتا بتوانن هۆکاریەکی هۆشگرانەی لێ دارِێژن بۆ ئەوەی ماجەرای مێژووی تێبهاوێژن،

جیهانەکەش لە خۆوە دەگەڕا بێ تەگبیری ڕێکوپێک، حکومەتانیش چەرخیان دەسوڕاند بە پێی لێهاتوویی خۆیان بە داد بێت یان بە ستەم. خەڵکیش مامەڵەی لەگەڵ بوونەوەردا دەکرد بەو کەرستەی گوزەرانی کە هەیبوو، داب و نەریتیش بە دەم ڕۆژگارەوە دەچەسپاو خەتێکی دەکێشا بە دەوری ڕەفتاری پەسەندەوە. ڕۆژگارەهاش بەسەر دەچوون بەر لەوەی شتێکی تازە بابەت سەر هەڵدات یان خراپە وەهای کەڵەکە دەکرد تەمای گۆڕانێکی لێ بکرێت هەرچەند ڕاهاتن لەگەڵ حاڵوباری ناخۆش توانای ڕەت کردنەوەی کەم دەکاتەوە، فیتنە وەیا ڕاپەڕینێکیش لێرە و لەوێ سەری هەڵدەدا لەبەر زێدە ستەمی سوڵتان یان بەهێز بوونی بابایەکی خۆش تەما یاخود کرانەوەی هەستێکی گشتی وەیا چینایەتی (لە حاڵوباری دەگمەندا) بە زوڵم و زۆر، فیتنە و ڕاپەڕینیش، هەرچۆنێک بێت، دادەمرکایەوە یاخود دەسەڵاتی دەگرتە دەست بێ ئەوەی گوێ بداتە بیروڕای وەرزێر و کاسبکار و خەڵکی گەڕەک و ناگەڕەک.

ئنجا کە حاڵ ئەمە بوو مادده و بەرژەوەند نازانێ چۆن بسوڕێ تاکوو فەیلەسووفەکانی سەر بە تەفسیری سوودگیری لێی ڕازی بن. ناشبێ بگوترێ خەریک بوونی سوڵتان و بەرهەڵستەکەی بە مەسڵەحەتەوە لەوەی دەیکرد و نەیکرد، بە پیتۆڵی وەیا بە گەمژەڵی لە حەق و ناحەقدا بەخۆی و تەفسیری سوودپەرستییەوەی بدرێتەوە بە حیسابی ئاپۆرەی ئەو خەڵکەی ملی ڕاکێشا بۆ فیتنەکە چونکە کە ئیرادە لە بەیندا نەما جووتیار و گاڕەش و گاسن کە بە بەرژەوەندی دەسەڵاتدار کاریان دەکرد وەکوو یەکیان لێ دێت، لەوانەیشە دەسەڵاتدار پتر لە پەرۆشی گاڕەشدا بێت تا جووتیارەکەی چونکە گاجووت بێ کڕینەوە کەلێنی پڕنابێتەوە کەچی بەکرێگیراوێکی تازە لە بری هی کۆن لە مەسرەف زیاد ناکات.

پەرۆش و خەفەتم بۆ سوور بوونی فەیلەسووفان لە دانەوەی «هۆ- ی ڕووداو» بۆ حاڵوبار و سوود و مادده، یەکەو هەل، لە نادروستیی فکرەکەوە دێت کە من هەموو دەم گوتوومە، نە حاڵوبار و نە بەرژەوەند و نە ماددیات لە کۆمەڵایەتی و مێژوودا وجودی دەبێت بێ مرۆ، ئاساریشیان هەر ئەو ڕەنگە دەگرێ کە لە مامڵەتدا بە مرۆی مامەڵەچییەوەیە، نە شێلمی فاسق و نە پێڵاوی منافق هەیە تا ئەو دەمەی بەدایەتیی فرۆشیارەکەیان بە سوودگیری ناپەسەندەوە لە شێلم و پێڵاوەکە بەدەر دەداتەوە، هەرچی بەدایەتی هەیە لەو مامڵەتەدا هی فرۆشیارە، هەر بەو پێیە لە زۆرحاڵدا بەدایەتیی یاسا لەو کەسەوە دێت کە تەنفیزی دەکا، قانوونی بەدیش ئاوێنەی یاسا سازەکەیە، هەروەها خراپە لە قاتڵەوەیە نەک لە تفەنگ، لە ئاژێری هەڵەشەوەیە نەک لە گەڕۆک. حاڵوباری گەندەڵیش لە کۆمەڵدا بەچکەی خەڵقەکەیە هەرچەند هۆیەکیشی ستەمکارەکە بێت کە ئەویش مرۆیەکە مرۆی وەک خۆی بەکاردەهێنێ بۆ لێخوڕینی ئەو خەڵکەی سەریان بۆ دانەواندووە. کە دێین بێگرفت دەڵێین نەزانی هۆیەکی زلی دواکەوتوویە لە بیر دەکەین نەزانی وەک دووپشک و گورگ نییە خۆی لێمان دانووساندبێ بەڵکوو بریتییە لە کەمزانی و کەمفامیی بەشەر، ناشکرێ مرۆ و نەزانیەکە لێک جودا بکەینەوە هەتا نەزانی سەربەخۆ بێت هەروەک بەفر و ساردی و ئاوی کوڵاو و گەرمی لێک جودا ناکرێنەوە ئیتر ڕێگە نییە بۆ چارەی نەزانی مەگەر خوێندن ناپەسەندیش لە مامەڵەی شتومەکدا ناسرێتەوە مەگەر بە پەروەردەی ئەهلی بازاڕ و زبڵوزاری کۆڵانانیش بنەبڕ ناکرێت مادەم خەڵقەکە چەپەڵ بن.

هیچ شتێک لە پێکهێنەرانی حاڵوبار و بەرژەوەند و ئەو دەوروبەرەی سووریان لە مرۆ داوە ناتوانێ لە خۆوە کاریگەر بێت. ڕەقایی بەردیش، دوور لە بەرد، ناتوانێ کاریگەر بێت. پێویستە مرۆ هەبێت و بەرد هەبێت هەتا حاڵوبار و بەرژەوەند و زەرفی سروشت و ڕەقایی هەبێت و کاریگەر بێت بە چاک یان بە خراپ. قسەش لێرەدا لەگەڵ کۆمەڵە نەک سروشت بە ڕۆژ و با و برووسکەیەوە کە ئەمانە جودان لە مرۆ و ملکەچی دەستوورەکانیانن و گەیشتنی مرۆ پێیانەوە دووای هەبوونیان دێت نەک خەڵقیان دەکات، لووانی مرۆ لەگەڵیاندا و کەوی کردنیان و بێدەسەلات وەستانی لە ئاستیاندا شتی بەشەرین، ئیشارەتیش بۆ ئەم لایەنە نەکراوە.

پەرۆشم پتر سەردەکات لە هۆیەکی ترەوە کە هێندەی مێژوو و کۆمەلایەتیی لێرە بە دوواوە بێڕەزایە. ئەو سووربوونە لە سەر هۆی ماددی – بەرژەوەندی و چی بە دوایدا دێت یان لە بەراییەوە هاتووە لە بەستنەوەی ڕووداو بە تەناقوزەوە، زەرەرەکەی لەوەندەدا ناوەستێ کە ڕووداو دەدرێتەوە بە غەیری هۆی ڕاستینە، کە بەشەرە، بەڵکوو کاوێژکردنەوەی ئەم هەڵەیەی وەها زل لە لایەن خەڵقەوە وەک ئەوەیە چۆرێکی بەردەوامی بەنگ لەگەڵ بژێودا بچێتە لەشەوە بێ ئەوەی هەستی پێ بکات ئیتر پێی پڕ دەبێت و قەناعەتی پێ دەهێنێت و بۆی دەکەوێتە هەڵپە و لە ئاخردا تەسلیمی دەبێ بە سەلماندنی نەتیجە ناچاریەکەی کە بریتییە لە بەخشینی گرنگی و یەکەمینایەتی بەوەی پێی گوترا بەرژەوەندی ماددی لە تەفسیری ڕەفتار و ڕووداودا تا ئاخروئۆخری لە بیری دەچێتەوە کە خاڵقی بەرژەوەند، مرۆڤ، لە پایەی ڕەوای خۆی نزم بۆوە بۆ تەپڵی بنی فەرامۆشی و بوو بەو ئەسپەی بە پاشەڵی عەرەبانەوە بەسترابێتەوە. تیژکردنەوەی زەینی مرۆ بە فکرێکی تاکە فکر بە دەم زەمانەوە و بێ دەمەتەقە و ڕەخنە و بەرهەڵستی بەبەریەوە هەیە شەقڵی خۆی لێ چەسپ بکات و بۆ دڵخوازی خۆی ڕایبهێنێت و گوێ و چاوی لە ئاست غەیری خۆی ببەستێتەوە، ئەم بەدیهیەش بە قووڵایی مێژوو و بەرینایی کۆمەڵگان شایەدی هەن، وا لێرەدا تەجرەبەیەکی خۆمت بۆ دەهێنمەوە تۆیش لە تەجرەبەی خۆت وێنەی ئەوت هەیە.

وا ڕێک کەوت مێوان بووم لە ماقووڵێکی پژدەر، بابەکراغای سەلیماغا، و شەوێک لە شەوانی شوباتی ١٩٤٠ لای مامەوە و لێمی پرسی چۆناوچۆنی ئیرادەی بەشەر بووز دەخوا لەگەڵ ئەوەی مەلاکان پێی دەڵێن «جوزئی ئیختیار» و بۆ دەبێ «کل» تابیع بە «جزأ» بێت؟ منیش وەرامێکم دایەوە<١٩> بە دڵیەوە نووسا، ئنجا پرسی: بۆچی ئەوانەی شتی تازەبابەت دەخوێنن لە خواپەرستی دوور دەکەونەوە؟ هەر خۆی بەدەم پرسیارەکەوە کەوتە سەر شێوەی وەرام دانەوە و گوتی: وا گومان دەبەم سەبەب ئەوە بێ کە ڕووداوان دەدەنەوە بە تەبیعەت نەک «خالق» قسەکەشی ماوەی دەمەتەقەی نەهێشتەوە و لزوم بە وەرامی من نەما.

دەبینی تەعلیلی شتان بە سروشتی کەڕەوار لە جیاتی خاڵقی هەمەزانی هەمەتوان وەرگەڕانە لە شتێکەوە بۆ دژەکەی بە هۆی کاوێژکردنەوە و ڕاهاتن خۆ لە هەزار ڕۆشنبیری کە لە خاڵقەوە بۆ سروشت پەڕیەوە تاکێکی نەهات لە ڕێی پەی بردن بە نهێنییەکانی جیهان و دەستوورەکانی گەڕانی و هۆیەکانی دەوامەی ئەو ڕووەی بە لای سروشتدا وەرگێڕێت و بینینێکی بێلایەنی لێ هەڵێنجێت کە دڵ ئارام بکات بە پەیدا بوونی زیندوو لە مردوو و دەرکەوتنی هەست لە بێهەست و گۆڕانی پێزانین لە غەریزەی

بێمەبەستەوە بۆ هۆشی بیرکەرەوە. ئنجا ئەگەر لە سەرەتای گوماناوی بوونی هۆی ئەوتۆی بەدڵدا هاتبێت بەرە و تەعلیلێکی تازەی بێ کەلەبەری جیهانییەوە ببات خۆ دواتر ڕازی بوو بۆ سروشت دان بهێنێ بە توانای خەڵق و ئیبداعێکی ئەوتۆ کە لێی قورس دەهات بە پشکێکی کەمی ڕازی بێت بۆ خاڵق. من لە بارێکدا نیم پەندی بێخوا (ملحد atheist) بدەم، بگەڕێتەوە بۆ «باوەڕ»: من ڕووناکی دەخەمە سەر کارێکی کە ئۆگرگرتن و گوتنەوە و کاوێژکردن بە ویژدانانی دەکات، نموونەش هێندە زۆرە لە هەموو مەیدانێکدا ڕابووردوو و ئێستاکە پڕدەکاتەوە.

ئەو خەڵکە کە دابەش بوون بەسەر هەزاران باوەڕدا لە ڕێی خووپێوەگرتن و بەکارهێنانەوە بوو تا دەبینی چەند باوەڕی لێکتر جودا بە جیرانەتی لە شارێکدا هەزاران ساڵ پێکەوە دەژین بێ ئەوەی یەکتر بگرنەوە هەرچەند بەشداری یەک بازاڕن مامەلەش بەیەک جۆرە بابەت دەکەن، کەمیش وابووە ژن لەیەکتر بهێنن یان خۆراکی یەکتر بخۆن یان بچنە پەرستگەی یەکترەوە.

ئەو گوتەیەی هەمیشە دەڵێ بەرژەوەندی ماددی هەنگاو بە خەڵق هەڵدەهێنێت و ئاکار دادەڕێژێت و چارەنووس دەسەپێنێت، بێگومان، دەکێشێتەوە بۆ سست بوونی ئیرادە و سەنگرانەوەی لە ڕاستکردنەوەی خوار و خێچی پێوانە و ڕێبازان کە بە چ ڕەفتاری فلان و تۆغیانی فستان شێواو و زەدەبوون چونکە تەسلیم بوون بۆ خواری و لاری و بێدادی ئاسان دەکەوێ لەبەر قەناعەتی پێشەکی بە زاڵ بوونی حوکمی سوود و تەماع ئیتر خۆ تێهەڵقوتاندنی من و تۆ بۆ ڕاستکردنەوەی لەنگەر کە لە پەرەسەندنی ڕیشوەت و داهاتی حەرام خوار بۆتەوە دەبێتە قووتەقووت و دەرچوون لە ڕیز و لەمپەڕ لە خورگەی ئاوێکی باغەکانی واقیعی چەوتوچوێر تەڕ دەکاتەوە.

خەباتگێڕ کە دەبینێ پێشڕۆ و فەرماندەرەکەی تەڵە و تەپکە دەنێتەوە بۆ هاوڕێیەکی خۆی کە چاوی بڕیبێتە پێشەوایی ئەو ڕەفتارەی بە لاوە دروستە بە پێی تەفسیری سەر بە بەرژەوەند ئیتر ئەویش خەریکی تەڵە نانەوە دەبێ لەگەڵیدا. لە سەرەتاکانی تەمەندا دەمدیت بەپێی عادەت و نەریتی پێ ڕاهاتوو ئارەقخۆرەوە ڕێزی دەدۆڕاند چونکە ئارەق برەوی نەستاندبوو بەڵام بەرتیلخۆر و قاچاغچی و ڕێگر بە لای خەڵکەوە مرۆی ئاسایی بوون ئەگەر کیژی کەسێکیان داخوازی کردبایە لێیان مارە دەکردن، کە لە ئارەق ڕاهاتن ئارەقخۆریش لە هەموو ڕوویێکەوە پلەی ڕووەتی بەرز بۆوە بۆ ڕێکاری بەرتیلخۆر و ڕێگر.

هیچ عەیبوعارێک نەبوە بەدەم زەمانەوە لە ڕێی تەفسیری بەرژەوەندییەوە نەبووبێتە کارێکی ئاسایی. تەسلیم بوون بۆ فەرمانی «جوداوازیی بەرژەوەند» و قبوڵ کردنی بە دەستووری گشتی بۆ بزاوتنی هێزە کاریگەرەکانی کۆمەڵ وای لە خەباتگێڕانی یەک بەرە کرد لەسەر خوێڕیترین سەبەبی بەرژەوەندی مل لە تەفرەقە و ملانێ بنێن یان شەڕە چەپۆلک بکەن لە پێناو دەقی دروشمەکان تا ئەوەی گەلێک لە کەسانێکی هەڕەشەی فۆتانیان بە دواوە بوو هەستێکی ئەوتۆیان نەدەکرد بە پێویست بوونی ڕێککەوتن بۆ ڕزگاربوون لە مەرگ هۆیەکەش ئەوەبوو بە لایانەوە ڕێککەوتن دژی تەناقوزە، وەک بڵێی دژی بیروباوەڕە، خۆ تەناقوزیش بنەمایەکی پاک و پیرۆزی گۆڕانکارییە بەرە و ئەوپەڕی ئامانج لەم جیهانەدا ئیتر ڕێک نەکەوتن لەسەر پووچەڵترین شت بەس بوو بۆ مراندنی گەورەترین ئامانج.

من ناڵێم پەند و ئامۆژگاری و قسەی خۆشکەڵەی ئەوتۆیی خۆی لە خۆیدا بەس بێ بۆ گەیاندنی

جیهان بە بەهەشت و وەها دەکا خەڵک سەرتوێ و ئاوریشم بکەنە دیاریی سڵاوی سبەینان کە ئەمە خۆی بێژەیەکی سافیلکەی ئەوتۆیە گیروگرفت بە ئاسانتر دادەنێ لە «کش مەلیک» من تا بڵێی دوورم لە هەڵوەستی پەندیاران وەک کە دوورم لە خەیاڵاتی خزموخوای «تناقض» کە باوەڕ دەکەن سڕینەوەی ماکی «استغلال» هەموو گرفتێک دەڕەوێنێتەوە، چونکە ئەو بۆچوونە تەنک کردنەوەیەکی سەرسوڕێنی کۆمەڵایەتییە کە لە ماوەی هەزاران ساڵدا ڕوواوە و لکی هاویشتووە و ڕەگی داکوتاوە و فرە بابەت بووە بەقەدەر ژمارەی کۆمەڵگان کە دەردی بێدەرمانی لەگەڵدا ڕەخساوە چ پێوەندایەتیی نییە لەگەڵ تەناقوزێک گۆیا لە چەوساندنەوەوە سەری هەڵداوە.

نەختێکیش وردبوونەوە لە شیرازەی کۆمەڵ و پێوەندییەکانی دەریدەخات کە دزێوکردنی ئەو پێوەندییانە لە ڕێی ناوزڕاندنیان بە شەقڵی چەوساندنەوە کە دەزانین کۆمەڵگە نەبووە ئاڵوێر و مامەڵەی سەر بە قازانجی تێدا نەبووبێت، ئا ئەم دزێو کردنە سەرەڕای ئەوەی بە زەبری کوتەک دەرد و دەرمان لەیەک شتدا تێک دەپەستێت، خۆی لە خۆیدا دەبێتە شیرن کردنی چارەسەری پیرۆزی ئەوتۆ کە نەشێ چڵکنیی مامەڵەی تێکەڵ بێت تا دەگاتە چارەسەری پاکژی موتڵەق، بەوەشدا لە ڕێکاری ڕەخنە و ڕەفز و داوای گۆڕین هەڵدەکشێت و دەبێتە ئاینێکی قورستر لە ئەرکی دینە کۆنەکان بە خۆیان و ڕەسم و نەریتەکانیانەوە، لە هەمان حاڵدا پتر لەو ڕێڕەوانەی بە ڕووکارێکی دیکەدا دەنۆڕن گاڵتە بە ئازادی و ژیان دەکات چونکە لە سەرەتاوە خۆی هەڵناوە لەسەر تێبردنی چین لە دوا چینی خەڵک و پەستاوتنی چالاکی لە قاڵبێکی تاک و پاکدا کە ڕێ بە غەیری خۆی نادات.

خوێنەر دڵنیا بێ لەوەدا کە من بە کەس خۆش نابم‹٢٠› و نامەوێ هەستی کەس بریندار بکەم بە بیروباوەڕم، چ مرۆیەکیش شک نابەم هێندەی من خۆشجڵەو بێ بەرەو ئازادییەکی لە مرۆ بوەشێتەوە بە مەرجێک کە بە دەستووری لێک پرسینەوە نەک بە قەمە و زمان برین سەپێندرا بێت. هاوچوونیش لە بنەڕەتەوە بەندە بە دیموکراسی کە ڕێز لە هەموو بیروڕایەک دەنێت و لە زۆرینە دەسەلمێنێت یاسا بسازێنێت و ماف بە خەڵک دەدات زۆرینەیەک بە یەکێکی دیکە بگۆڕێت، پاش ئەمەش دەڵێم و دەڵێمەوە من لە هەرە پەرۆشدارەکانم بۆ ڕۆژێکی ببینم هەوڵی گۆرباچێڤ لە خستنە سووڕی خوێنی وشک هەڵاتووی ناو دەمارەکانی میللەتەکەی سەرکەوتوو بێت، لە قووڵایی ویژدان و دڵ و ئاواتیشمەوە دەخوازم لە نوێ کردنەوە و فرەچەشن کردن بەردەوام بێ، ئەو دەستەش کۆتا بێ دەیەوێ لەمپەڕ بهاوێژێتە چەرخی عەرەبانەیەکی کە خەریکە بەرە و پێشیەوە ببات، ئەو دەستە ئەمەریکایی بێت یان ڕووسییەکی لە وڕێنەدا دەژیت.

لێرە بە پێشەوەش چەندم ئاوات بوو خروچێڤ زاڵ بێت لە لەقاندنی وشکەباوەڕی مەفتەنەکەی و قەڵاتی پێ چۆڵ بکات، بە داخەوە قەڵات لە ئەرزی دا. ئەمە دەڵێم نەک لەبەر ڕەشایی چاوی کەسانێک هەست بە وجودیشم ناکەن: ئەمە دەڵێم لەبەر بەزەییم بە منداڵەکانم و هەموو ئەوانەی خۆشم دەوێن و چاکەیانم دەوێ لە هاونیشتمانیەکانم و هەرچی گەلی دنیا هەیە چونکە سەرلەبەریان نمکێشی ئەو جۆرە فکرە دەبن کە لە یەکەم زێدی سۆشیالزم زاڵ دەبێ.

چی دەیڵێم یەکجار‹٢١› دوورە لە قووچەکی مژدەدەری بەسەرەوە هەڵدەنیشێت چ لە میحرابی

پەرستگەکان و چ لە مەزرای فەلسەفان بێت، هێندەش ئاشکرایی و هێزی بەداهەتی پێوەیە دەیباتە ڕیزی سووڕانەوەی زەوی بە دەوری ڕۆژەوە، ئنجا هەر وەکوو دانهێنان بەو سووڕانەوەیە بایی گۆڕینی خوێندنەوە لە ڕاست بۆ چەپ ئەرکی دەوێت و بەرباری تەفسیری هەموو دیاردەکانی ئاسمان دەبێت بێ ئەوەی پێویست بهێڵێ بەو فەلەکانەی وجودیان نییە، دانەوەی کۆمەڵایەتی و مێژووش بە بەشەر خۆیەوە نەک بە جوداوازیی بەرژەوەند و چی لەو بابەتەیە کە هەمووی لە بەشەرەوە هەڵکولیوە، ئەویش شتێکی ئەوتۆییە [وەک سووڕانەوەی زەوی] چونکە دانهێنان بەوە ناچارت ناکات بکەویتە تەئویل لەو شتانەی بەرژەوەند و مادده و تەناقوز تەفسیریان ناکات.

ئەمەش شتێکە بەدیهە دەیسەلمێنێ و بەڵگەی بۆ دێتەوە لە هەرچی سەر بە بەشەرە لە هەرە نزیکی تا هەرە دووری، لە گەشترینیان تا ڕۆچووترینیان لە بەدایەتی و تاریکی: ڕاڤەی بەشەر هیچ شتێک لەدەست نادات و پڕە لە فاکتەری تەعلیل هەر لە تەناقوزی چاک و بەدەوە هەتا وڕێنەی دارستاننشین وێڕای ژیار و هونەر و زانست و کەینوبەینی کۆمەڵایەتی و ڕووداوی قەوماو و نەقەوماوی مێژوو تا ئەگەر بمانەوێ شتێک بدۆزینەوە لەوەی کۆمەڵایەتی و مێژووە کاری تاکە و شەبەنگی خەو نەخۆشییە بەر تەفسیری بەشەری نەکەوێت هەموو هەوڵێکمان بەفیڕۆ دەچێت چونکە هەر وەک تێنامێنیت لە تەفسیری هەر عەمەلیەتێکی کیمایی بێت کە ئاسنی تێدایە هەروەهاش مرۆ بە تێکڕایی زیپک و حەز و سیفەتەکانیەوە بە زەرووری، دەبێتە ڕاڤەکەری هەر ڕووداوێک کە خۆی لایەنێکی بێت، لەوەشدا گرفت نییە ئاخو لە دەروی ئابووری یاخود ئایین یاخود مەزاق یاخود زایەند... یاخود و یاخود...وەە تێکەڵ بە مامەلەکە بووە، ئەو فەرقەش لە نێوان مرۆ و ئاسندا دەمێنێت کە ئاسن بێ خوایشت بارتەقای هەموو ماددەیێکی مردوو، تێکەڵ بە عەمەلییەتەکەوە دەبێت.

هەرچی مرۆیە تاکە فاکتەری ئیجابییە لەو مامەلەی لەگەڵ مردوو و زیندووی سروشتدا دەیکات. مرۆ لە جیهانە کۆن و بەرتەسکەکە و جیهانی تازە و بەرینەکەیدا کە هەتا حدودی «مطلق» لە بەرینتر بووندایە، موعادەلەی کۆمەڵایەتی ئەوتۆ هەڵدەنێت کە لە نوختەنیگای خواز و ئیرادەوە هەمیشە یەک لایەنە. ئەویش مرۆ خۆیەتی، هەرچی ئاسن و ترێ و نەهەنگ و ئەستێرەگەشەیە هەمووی بوونەوەر و بابەتی سادەن چ دەوریان لە خودی کۆمەڵایەتیدا نییە مەگەر ئەو دەورەی تەختەی ڕەش و کاغەز هەیانبێت لەو موعادەلەیەی لێیان دەنووسرێ.

ئەم قسە زێدە ڕوونە بە ئیلحاحەوە داوا دەکات، لە ڕاڤەی مێژوویی و کۆمەڵایەتیدا مرۆ دابندرێ لە جیاتی هۆی ماددی و بەرژەوەندی و تەناقوزی کە هەمووشیان بەشێکی مرۆڤەکەن چونکە هەندێکن لە دیارخەری کاریگەرایەتیی سەرکەوتووی و تێشکاوی. ئنجا کە ئەمت کرد شتێکت کردووە لە بابەتی سەر بە مرۆڤەوە وەک ئەوەیە کۆپەرنیکۆس لە فەلەکناسیدا کردی بەوەدا کە سووڕانەوەی زەوی بووە ڕاڤەکەری بە دوا یەکتردا هاتنی شەو و ڕۆژ و چوارکژەی ساڵ و نەجووڵی ئەستێرەی قوتب، لە زیمنیشدا لاربوونی زەوی بەسەر خەتی سوورگەیدا بایی ٢٣,٥ پلە و وردە حیسابی دیکەی هەست پێنەکراو کە ڕاڤەی قەناعەتبەخشی هەیە لەو سووڕانەوەیەدا.

ئەو قابیلیەتە جوداکەرەوەی مرۆیە لە زیندەوەری دیکە تێ دەگەیەنێ بۆچی زیندەوەر ئایینی نییە و

نازانێ درۆ بکات و ناتوانێ نمایشت و فووتبۆڵ ڕێک بیەخێت، نە تەناقوز و نە بەرژەوەندیش دەتوانن لەو بووارەدا هیچ بڵێن. مرۆ ڕاڤەکەری جوداوازیی ڕەفتاری دووبرایانە نەک بەرژەوەند و تەناقوز. مرۆ ڕاڤەی خۆ بەزل زانین و پەیدا بوونی ئابوری و قوت بوونەوەی بانک و ڕێکوپێکی بازاڕ و یاساکانی ئاڵوگۆڕ و داخوون کردن (واردات) و وەدەرنان (صادرات) و قرغاندن (احتکار) دەکات، ئنجا ئەگەر بەرژەوەند و تەناقوزت دۆزیەوە لە هەندێ کاروباری مرۆڤدا ئەوانیش لە مرۆوە چرۆیان کردووە.

لەوانەیە بەرژەوەند بە کاکە ورياوە خۆراگرێت نەک بە ئاسۆ یان لە گاووری پەیدا بێت نەک لە هیندۆسی. لەمەو لە هەموو چشتێکەوە بەدیهە داخوازی دەکات مرۆ هۆی ڕوودان و بزوێنەری مێژوو و کۆمەلایەتی و تاک بێت بەرەو جوانتری وەیا دزێوتریەوە نەک شێلم و ڕادیۆ و چەرخوفەلەک بزوێن بن. ئنجا کە ئەمە کرا و مرۆ شوێنە بەدیهیەکەی خۆی پڕکردەوە، باسی سوود و زەرەر و تەناقوز و ڕێکی و سەرکەوتن و هەلاتن لە ئاست ڕاڤەی شتی سەر بە مرۆڤ، چ تاکی چ کۆمەڵی چ مێژووی، وەک ئەوەیە شتێک لە چەند لاوە تیشکی بۆ هاتبێت و چەندین سێبەری لێ کەوتبێتەوە ئیتر سەیر نییە بزانین دز بە «باسم الله» وە پارێز ببات و تەوەکول بە خوای لێ بکێشێت یان بابای ئیشتراکی ملیۆنێر بێت یان موفلیس بە هاڕوونەڕەشیدا هەڵبڵێت وەیا گەمژەڵێک خێرخواترین کەس بێت.

کە هەڵکشایت بۆ ڕامیاریی نێو دەوڵەتان و ئابووریی جیهانی دەبینی شت سەر دەکەوێت و دادەبەزێت بە پێی تەرمۆمەتری بەشەری کە بریتیە لە مجێز و قەناعەتی خەڵکێکی کارگوزاری ئەو تەرزە شتانە، ئیتر لەوانەیە شریکانی ئیدارەی بەنکێک و وەزیران لە دەوڵەتێکدا پێک نەیەن کەچی بیروڕای سیاسیەکانی چەند دەوڵەتی نەگونجا و هاوچوون بێت. کە ورد بیتەوە دەبینیت تاقانەیەتی مرۆ لە ڕێنموونی و پێشەنگی وەنییە هەر بۆ غەیری مرۆ بێت بەڵکوو کارامەی پیتۆڵ لەوانەیە تاکە کاریگەری ئیجابی بێت لە نێوان خەڵکی سادە و کەمفامدا وەک کە شەعبەدەباز دەتوانێ ئیرادەی سافیلکان لە سیاسەت و غەیب و بەرژەوەندی ڕۆژانە بسڕێتەوە. لادێ لە زۆر کاروباریدا پشت بە شار دەبەستێت و نەخۆشیش هانا بۆ لای پزیشک دەبات چونکە مرۆڤ خۆی لەلایەن کاریگەری و ئیرادەوە زۆر پلەی خوار و ژووری هەیە لەمپەڕ بۆ ئەوپەڕی سیفەتەکانی.

دانانی مرۆ لە جێگەی شایان بە خۆی نیوەی ڕێگەی بەرەو چارەسەر کردنی تەنگوچەڵەمانەوە دەبڕێت چونکە چارەکە نزیکتر دەبێ لە سەرچاوەی گیروگرفتەکە. مەودایەکی بەرین هەیە لە نێوان ڕاڤەکردنی ڕەفتار بە بژێو و لە نێوان پشکنینەوەی مرۆ خۆی بۆ دۆزینەوەی مەیلی تا بە پێی مەیلەکەی نانی نیشان دەیت یان بە مۆسیقا و سەقافەت و هەڵبژاردن (انتخابات) و ڕۆژنامەگەری بیخافڵێنێت.

لە هەموو بارێکدا جێگیربوونی مرۆ لە پلەی ڕەوای خۆیدا تاکە دەرگەی ئومێدە بۆ ڕزگاربوونی لە جینگەنەیی زۆردار و بەدایەتی دەسەلاتدار و هەوەسی هەوەسباز چونکە یەکەم کۆتی کە ئیرادەی مرۆ کەلپچە دەکات ئەوەیە کە نەزەریەباز و خۆفەلسەفێن و خۆسەپێن دەبنە وەکیلی خۆکرد لە جیاتی ئەو دەستنیشانی حەز و ئارەزووەکانی دەکات، وەک بڵێی مرۆ ساوایەکە لە خانەی منداڵی بەرەمەکان دایان شەربەتی عەقیدەی پێ دەنۆشێت و بە گوتەی فەلسەفەی دەپۆشێت و زەقنەبووتی فکری کاوێژکراوی دەرخوارد دەدات.

ئەگەر زۆر کوتانەوەی ڕۆڵی مادده و بەرژەوەند و تەناقوز جێگەیەکی وەهایان بۆ هەموار دەکات لە مێشکاندا کە شایەنی مرۆڤە. تۆ بڵێ مرۆڤ چ پایەیەکی بەرزی دەبێت ئەگەر بەردەوام ناوی بێت بە سیفەتی خاڵقی ماددەی سنعەتی و حاڵوباری لێکتر جودا و تەناقوزی تیژ و نەرم و بیروباوەڕی لێکتر دوور و هاوسێ بشگوترێ مرۆڤ خۆی بەرپرسی بەر و دوای چاکە و خراپەیە لە جیهانی خۆیدا؟ بوتێکی مردوو بە دەوامەی ناوهێنانی و بە گرنگ گرتنی پایەی پیرۆزی هەیبەتی لێ دەنیشێت... دوو پنۆک لە تەوێڵ و خەتێک لە لاجانگ و وەشمێک بە چەناگەوە ساحیر دەگەیەنێتە پایەی سەرۆکایەتی لە عەشیرەتدا ئیتر بۆچی هەوڵێک نەدرێ مرۆ چەسپ بکرێ بە «مەلیک» لە ولکەی خۆی و ببێتە خاوەن شان لە چی دەقەومێت و ناقەومێت لە چارچێوەی کۆمەڵگەکەی... بۆ دەبێ ئەو دەورەی پێ نەدرێت کە دەدرێت بە کەلوپەلێکی خۆی دروستی دەکات و ئەو خاکەی خۆی دەیکێڵێت؟ بۆچی مرۆ بەرپرس نەبێ لە هەرێمی مرۆ؟ هیچ مەردایەتییەک هەیە لە بیروڕای کەسێکی نازوفیزی لووت بەرز تەبریر بکا بەو هێزەی لە دەستیدایە؟ ئەدی چ بڵێین بەو هەزاران و ملیۆنانی ئاپۆرەی خەڵکی ژێر دەست کراو؟ تۆ بڵێی بەرد بن؟ ئایا دیلی حاڵوبار و بەرژەوەند و چشتی ئەوتۆن؟ ئایە هێزی تاک و دەسەلاتی، تەفسیر هەڵناگرێ لە ملکەچی زۆرینەی خەڵک بێ ئەوەی بەرژەوەند و تەناقوز دەخلی بووبێت؟ کەی بەرژەوەندی خەڵک لە «ملکەچ کردن بۆ ستەمکار» دایە؟ بۆچی تەناقوز بەهانای زۆرینە دژی کەمینە نایەت، خۆ دەبوو وەها بایە؟ ئایا مێژوویەکی خەڵک دروستی دەکات موئامەرەیان لێ دەکات؟ ئەدی بۆچی سویسرەیی کەنەفت نییە؟ ئایا دەبێ بڵێین «تطور» کەرامەت و ئازادیی سویسرەیی سەپاندووە؟ تۆ بڵێی «تطور» ی سویسرە وەکوو گیای شاخ و گوڵەکان دەڕوێت و دەچێتە بەر گیانی خەڵکەوە؟ ئەگەر کابرایەکی خۆشتەما و تەماعکار ویستی بەسەر سویسرییانەوە خۆهەڵشەنگێنێت و ئەوانیش ملکەچیی خۆیانیان دایە داخوازیی حاڵوبار و بەرژەوەند، تۆ بڵێی «تطور» لە خۆوە بێ دەخلی سویسرییان ڕاستێتە لادانی تەماعکارەکە و ڕزگارکردنی خەڵک و گۆڕینی حاڵوبار؟ نە حاڵ و نە پێشکەوتن و نە پاشکەوتن بێ تۆ ئەی مرۆڤ بایی فلسێکن. شاعیری میسریش وابزانم خلیل مطران بەر لە شەست ساڵ گوتی:

لیس القری ولا الدمن

بوطن انت الوطن

نە گوند نە مەزرا نیشتمانن

تۆ نیشتمانیت!

جا ئەگەر دەرفەتێک بۆ تەماعکار ئیرادەی خەڵک زنجیر بکات، ئەدی بەرژەوەندی خەڵک ئەوە نییە نەیەڵن زنجیریان بکات و بیاندۆشێت؟ تۆ بڵێی بەرژەوەند و زرووف و پێداویست بە هێزێکی غەیبی دەبنە پۆلیس و خەڵک ڕەشبگیر بکەن بۆ خزمەتی غەسبکەر؟ ئایا شتێک نەماوە بیڵێین لە تەعلیلی ئیرادەی غەسبکەر و ملکەچی غەسبلێکراو؟ ئایا فەیلەسووف زمانی لاڵ دەبێ ئەگەر لە موعادەلەی کپکردن و ملکەچی و بەرژەوەند و زرووف، مرۆڤەکە لە شوێنی ڕاستینەی خۆیدا دابنێت؟ چ ورێنەیەکە لە فەیلەسووفەوە کە دەڵێ دەرەبەگ هێزی بە دەوری خۆیەوە نا و ملکەکەی فرەوان کرد و دەستی دایە ستەم و چەوساندنەوەی

خەڵک، پێشم ناڵێ بۆچی خەڵکەکە هێزی کۆنەکردنەوە وەک ئەو دەرەبەگە مەلعوونە؟ لەوەتەی شەش هەزار ساڵەوە تاکە کەس هێز و مڵکایەتی کۆدەکاتەوە و هەزاران تاکیش چ کۆناکەنەوە خۆیانی پێ بپارێزن، لێشمان داوا دەکرێ ئەو حاڵە بەرەواژە تەفسیر بکەین بە بەرژەوەند و تەناقوز و چ بەڵای تریش هەبێ لە «مرۆڤ» یش خامۆش بین کە دەبێتە بەیدەقی شەترەنج و یاریکەر بە ئارەزۆی خۆی بیبزێوێت بێ ئەوەی بەڵگەیەکی قەناعەتبەخش هەبێ لەوەدا کە مرۆ بە هەزاران هەزار دەبێتە بەیدەق، دەبوو هانابردنە بەر بەرژەوەند و تەناقوز پێمان بڵێ کەمایەتییەکی خەڵک کە ڕووبەڕووی زۆرینەی خەڵک بوو سەبەب بە دژایەتی بەرژەوەندیان، بە پێی حوکمی داخوازیی سروشت هێزی هەزار ئیرادە، ئیرادەی بیست سی کەسی شێلا و خستنیە زبڵخانەی مێژووەوە.

منیش وەک تۆ دەزانم کۆمەڵگەی پاشکەوتوو بە ئاسانی ناکەوێتە چالاکی دژی ستەم، بەڵام دەشزانم ئەو شتەی وەها دەکات کە پاشکەوتوو ستەم بسەلمێنێت بە بڕیاری بەرژەوەند نەبووە کە بە گژ بەرژەوەندێکی دیکەدا چووبێتەوە دەنا دەبوو ستەمدیدە بە کەمترین ستەم هەڵایسێت چونکە ستەم دژی بەرژەوەندە. تا بشڵێی فەرق هەیە خەڵک بۆ بژێو بخەبتێت تا ئەوەی خەڵکەکە ڕیز بن لە بەرهەڵست کردنی ستەمدا چونکە هەوڵی بژێو کاری هەموو گیانلەبەرێکە، هێندەش سەرەتایی و ڕووکەشە و بێدەلالەتە دەورێکی نەبووە لە گۆڕانکاریی مێژوویی (خەریکم بڵێم لە گۆڕانی بایۆلۆجیش) خۆ من گوتم لە ماوەی پێنج هەزار ساڵدا بە هونەری کێڵان و دروێنە هەر هیچ پێش نەکەوتووە. لە بەرەکەتی شارستانیشەوە گاسنی گۆڕی بە تراکتۆر. جا ئەگەر خەریک بوون بە بژێوەوە گۆڕان دروست نەکات، بەولاتەریقەوە<٢٢> یاخود لە ڕێی قیاسی ڕاستۆکییەوە نابێ دژوەستان و یەکتر پواندنەوە لە هەوڵی بژێوخۆراندا گۆڕینێک پێک بهێنێت چونکە کێشە لەسەر وڵات و بەشەملکایەتی چەنگەچرەیەکە تاکە یەک پیت ناخاتە سەر فەرهەنگی ژیاری بەتەواوی وەک پشیلە و کەمتیار لە چەنگەچرەدا ناتوانن بەرەو چاکترییەوە بڕۆن. بە ڕوونیش دەزانین ئەو چەنگەچرانە هەتا ئەو دوواییانە بەسەرکەوتنی کەمایەتی دەبڕایەوە، تا ئێستاش لە زۆر وڵاتاندا هەروەها دەبڕێتەوە. گۆڕانی مێژوویی تەفسیرێکی دیکەی هەیە پێوەندی بە تەناقوز و بژێو پەیدا کردن و گەرم بوونەوە و نووا و زایندەوە نییە کە لەواندا مرۆڤ و جانەوەری بێزمان دەگەنە یەکتر تا ئەگەر هۆی «تطور» بانایە دەبوو هەموو جانەوەرەکان بگەنە ڕێکاری مرۆڤ: بەدیهە بڕیار دەدات کە هۆی گۆڕان ئەوەیە تایبەت بە مرۆیە لە نێوان هەموو زیندەوەراندا، بەڵام باسی ئەوە نایەتە ناو جغزی پەرۆشەکانی ئەم نووسینەوە.

وەکوو تۆیش دەزانم چپێنەر (قاهر) و غەسبکەر چالاکترە لە خێرەومەند سەبەبیش لەوەدایە، ئەو حەرامخۆرانە بە حەرامەکە دەوڵەمەندتر و بەهێزتر دەبن کەچی خێرەومەند لە حەڵاڵەکەی دەبەخشێ کە بینیشی بە بەخشندەییەوە نا دەڕووتێتەوە. من ئەمە دەزانم بەڵام ئەوەی ویژدانم پێی هەڵناگیرێت و حوکمەکەی ڕەفز دەکەم چەسپانی قەناعەتی ملیۆنەها پەککەوتەکراوانە کە ڕازی بوونیان بە مەغدووربیان هەڵوەستە چاک و پاکەکەیە و لە هەزاران ساڵدا، هەر بە پێی بەرژەوەندیش، جێگیرێکی نەبووە، واتە بەرژەوەندیان لە تێچوونی بەرژەوەندیان بووە و حورمەتیان لە بێحورمەتیدا بووە و سەلامەتیشیان لەوەدا بووە گەردەنیان بخەنە بەر چەقۆی قەساب. من ئەمە ڕەفز دەکەم بە یەقینی وەک ١+١=٢ چونکە نهێنی

کارەکە لە مرۆڤەکە خۆیدا، کە خۆی تەفسیری ستەمی خۆی دەکات کە لە حاڵی دەسەڵاتدا دەست بەسەر ماڵی غەیرەدا دەگرێت و دەشبێتە ستەملێکراو کاتێک چی هەیەتی لە دەستی دەردەهێنن و بەتەنهایی ناتوانێ لەسەرخۆی بکاتەوە، بێجەیایی زاڵمیش لە دەربڕینی نیەتی خۆی وێنەیەکی وەرگەڕاوە حاڵی تێکڕای مەزڵوومان عەکس دەکاتەوە، تەناقوزێکی بێئامانیش لە نێوان زاڵم و مەزڵوم دەردەیەخێت کە جووڵە بە مەزڵوومان ناکات لەبەر شەپرەلێدراویی ئیرادەیان: قەت باوەڕ مەکە بەو قسەیەی خاوەن نەزەریە خێرەومەندەکان دەیجوونەوە لەوەدا کە تەناقوز بە درێژایی ڕۆژگار زۆرینەی هاڕدراوانی ورووژاندووە دژی کەمینەی ئیرادە خەسێنەکانیان چونکە ناچێتە عەقڵەوە لە ماوەی پێنج هەزار ساڵدا هەوڵی سەد خێزان بۆ خۆدەرباز کردن لە زوڵمی تاقە خێزانێک نەزۆک بێت و کە دەزانین نیسبەتی ژمارەی مەزڵوومان لەگەڵ زاڵمان بە لای کەمەوە سەد بە یەک بووە.

ئەم سەلمێنەیەی تەسلیم بوون بۆ زۆردار لەبەر شەپرەلێدراوی ئیرادەی خەڵک تا ئیمرۆکەش زیندووە و دەماری لە فڕکەدایە لە زۆرینەی وڵاتاندا، پتریش ئازاربەخشە بە هاڕدراوەکان سەبەب بە زۆر بوونی هۆی پەکخستن و زاڵ بوونی لای زۆرمەند و سستیی فراژی بوونی ئیرادەی لایەکی تر، دەشبینین لە دەمی ئاژاوەدا تاقمی بێپەروا دەتوانێ سواری شانوملی خەڵکی گوند و شارەکان بێت و ملزەمیان بکات بۆ هەوەسەکەی کە دابین نابێت.

ئەمما ئەوەی دەگوترێ لە بەردەوام بوونی خەبات و ناڕەزایی دژی ستەمکار بە درێژایی ڕۆژگار، وا من قسەی یەقینی تێدا دەکەم لەوەی دیتوومە و هەستم پێی کردووە: بە دەگمەن نەبێ فەلاحی نیشتمانەکەی کوردستانم تا پاش جەنگی دووەم جووڵەی نەکرد، کە کردیشی لە سەرینایی پەیدا بوونی حیزبی سەر بە خەباتی چینایەتی و زەنەی بیروباوەڕی ئەو حیزبانە بۆ چینە هەژارەکان لە نێوان کۆتایی جەنگ و سەرەتای پەنجاکاندا بوو.

ئەو جەڕ و مەنگەنەیەی سووڕ بە ستەمکار و ستەملێکراو دەدات ئیرادەی خۆپارێزییە نەک دۆڕانی بەرژەوەند، خۆ ئەو بەرژەوەندە ڕۆژگارەها بوو دۆڕابوو کەچی جووڵەی بە خەفەکراو نەکرد بەڵام کە ئیرادەکەی، بە جۆرێک لە جۆران و هۆیەک لە هۆیان، بە ئاگا هات دەستی دایە بێئۆقرەیی و نافەرمانی. چەندێکیش لەسەر دەستنیشان کردنی «هۆ» خیلافمان هەبێت، چ ڕێگەی خیلاف نەماوەتەوە لەسەر هێندێ کە بەرژەوەند سەدەها ساڵ نووست بەر لەوەی بە نووکە چەقۆی ئیرادە بۆ ملانێ بجووڵێت. ڕادیۆ لە ماوەیەکی کەمدا دەورێکی دیت لە بەئاگا هێنان و جووڵاندنەوە داینەمیکیەتی تەناقوز لە سێ هەزار ساڵدا نەیکرد. لێرەشدا دەبێ بڵێم دیفاعێکی وەرزێر لە کێڵگەکەی خۆی دەیکات فڕی بەسەر خەباتی چینایەتییەوە نییە بەڵکوو وێنەیەکە لە پەلەی ژیان ژووشکیش دەیکات: بەرگیرکردنی فەلاح دژی غەسەبکەر و پاراستنی بەرخەکەی لە گورگ چ فەرقێکیان نییە کە دەزانین غەسبکەر گورگی دوو پێیە. خەباتی چینایەتی جموجووڵێکی گشتییە لە چینێکەوە دژی چینێکی دیکە، هەر هەوڵێکی تاکە کەس لە ئاپۆرەی خەڵک دابڕا بێت نابێتە دیفاع لە چین یاخود لە نیشتمان تەنانەت لە گوند و گەڕەکیش.

شەپرەلێدراوی ئیرادەی چەپێنراو لە ئاست چەپێنەر چاکتر ڕوون دەبێتەوە و واقیعیتریش خۆی دەنوێنێ کە دەبینین زۆرلێکراو لە خۆوە ماڵی خۆی بە شەعبەدەباز دەبەخشێت و خزمەتی دەکات چونکە لەگەڵ